

**Mainstreaming věku
jako strategie managementu populací
se stárnoucí demografickou strukturou**

Lucie Vidovičová
Eva Gregorová

VÚPSV, v.v.i. Praha
výzkumné centrum Brno
2007

Vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.
Praha 2, Palackého náměstí 4
Vyšlo v roce 2007, 1. vydání, počet stran 76
Tisk: VÚPSV, v.v.i.

Recenze: Mgr. Petr Wija, Ph.D. (MPSV)
PhDr. Hana Janečková, Ph.D. (Institut postgraduálního vzdělávání
ve zdravotnictví)

ISBN 978-80-87007-57-0
<http://www.vupsv.cz>

Poděkování

Autorky studie chtějí tímto poděkovat všem účastníkům kurzu „Podpora zdravého stárnutí - age mainstreaming a práce s komunitou“ (Praha 7. - 8. 11. 2006) a jeho koordinátorce PhDr. Haně Janečkové za ochotu diskutovat s námi koncept mainstreamingu věku ze svých praktických pozic, což této zprávě přidalo nový rozměr. Děkujeme.

Mgr. Lucie Vidovičová a Mgr. Eva Gregorová

Abstrakt: Mainstreaming věku jako strategie managementu populací se stárnoucí demografickou strukturou

Zpráva přináší analýzu metody mainstreamingu věku a stárnutí. Prezentuje koncept věkového mainstreamingu, nástrojů jeho implementace ve společnosti a modelové ověření této metody. Studie se věnuje především oblasti politického rozhodování, tvorby strategií vývoje a možnostem eliminace vzniku nových věkových nerovností a sociální exkluze seniorů v budoucnosti. Práce je cílena na pracovníky ve veřejné správě, manažery neziskových organizací, podnikatelské sféry tak, aby lidé v pozicích, na kterých činí zásadní rozhodnutí týkající se široké veřejnosti, dokázali koncentrovat svoji pozornost a zájem na přítomnost stále vyššího počtu seniorů ve společnosti a na jejich případné specifické potřeby. Mainstreaming věku a stárnutí je vztažen ke třem základním modelům politického rozhodování (top-down, bottom-up, model sítí) a diskuse doplněna o roli jednotlivých aktérů při vytváření a překonávání implementačních bariér. Praktická část zprávy přináší ukázky této metody, čtenář se seznámí se základními předpoklady pro zavedení nebo zahájení mainstreamingu věku a s nástroji, kterých by v rámci mainstreamingu mělo být užito. K nim jsou řazeny analytické metody, metody vzdělávací, metody konzultační a metody umožňující participaci při tvorbě politik a programů. Manuál zahrnuje i indikátory úspěšné implementace mainstreamingu - zabývá se měřením kvality života seniorů a měřením úspěšnosti politických programů.

Klíčová slova: mainstreaming, věk, stárnutí, veřejná správa, praktické nástroje

Abstract: Age mainstreaming as a management strategy for ageing populations

The report presents analysis of mainstreaming methodology for age and ageing. It deals with concept of age mainstreaming, implementation tools and model testing of the method. The study addresses mainly the process of policy decision, strategy development and possible elimination of new age disparities and social exclusion of older people in the future. It is intended for public administrators, NGO's, as well as business sector management, so that their key decisions can be led and informed by the fact of population ageing, with regard of the possible specific needs of growing older population segment. Mainstreaming of age and ageing is in this paper connected to three basic models of policy decision making (top-down; bottom-up, and network model) and to the role of different policy actors in the implementation barriers creating as well as overcoming. The second part of the report is dedicated to introduction of practical measures and tools for the age mainstreaming, including educational, analytical, consultation and participative methods for the policy making and policy evaluation. Manual also introduces indicators of successful implementation and deals with quality-of-life measures.

Key words: mainstreaming, age, ageing, public administration, toolkit

Obsah

1. Úvod	9
2. Definice mainstreamingového systému	10
2.1 Mainstreaming jako součást politického rozhodování.....	12
2.1.1 Top-down přístup	13
2.1.2 Přístup bottom-up	14
2.1.3 Model sítí	14
2.1.4 Mainstreaming v politických procesech	15
3. Mainstreaming věku, stárnutí a stáří - věkový mainstreaming	17
3.1 Mainstreaming stárnutí jako politický úkol	20
3.1.1 Mainstreaming stárnutí v ideových dokumentech	21
3.2 Úloha věkového mainstreamingu v boji proti věkové diskriminaci.....	29
4. Praktické postupy mainstreamingu věku a stárnutí - „manuál“	33
4.1 Základní předpoklady mainstreamingu	33
4.2 Nástroje věkového mainstreamingu.....	34
4.2.1 Sběr dat a jejich analýza	35
4.2.2 Zvyšování povědomí, advokacie a vzdělávání	38
4.2.3 Indikátory úspěšné implementace.....	42
4.2.4 Odraz stárnutí v sociálních výdajích.....	42
4.2.5 Analýza dopadu a evaluace	42
4.2.6 (Nad)národní koordinace a kooperace.....	56
5. Modelové použití mainstreamingu věku	58
5.1 Cvičení 1: Zvyšování citlivosti k problematice věku	58
5.2 Cvičení 2: Věková relevance veřejných politik	61
5.3 Cvičení 3: Simulované jednání městské rady	62
6. Obecné problémy	65
7. Závěry	67
Literatura	Chyba! Záložka není definována.
Přílohy	73

1. Úvod

Stárnutí demografické struktury české společnosti bylo již na mnoha místech popsáno jako historicky jedinečný, komplexní fenomén s dalekosáhlými následky na ekonomické, sociální a v neposlední řadě i politické struktury naší společnosti (Rabušic 2002; Kučera 2002; Vidovičová, Rabušic 2005; Pavlík, Kučera 2002; Rabušic 1998). Směr, hodnota a intenzita těchto změn je však, na rozdíl od prostého demografického vývoje, jen obtížně předpověditelná. Přesto existuje relativně silný konsenzus mezi zainteresovanými aktéry, že určitá snaha o alespoň dílčí přípravu na tyto přicházející změny je nezbytná.

V této zprávě se věnujeme výseku této přípravy, a to procesům tvorby politik, politických opatření, strategických plánů a částečně také jejich implementaci. Představujeme aplikovanou metodu mainstreamingu - přivádění otázek do centra zájmu a argumentujeme, že tato metoda by mohla být jednou z úspěšných cest, jak se na měnící demografickou strukturu populace připravovat a jak předcházet vzniku nových a zamezit přetrvávání starých a hluboko zakořeněných věkových nerovností.

V úvodní části se věnujeme teorii mainstreamingu obecně. Využíváme poznatků aplikace teorie mainstreamingu sociálního začleňování a generového mainstreamingu, které se snažíme aplikovat na problematiku seniorů a na kvalitu života ve stáří. Jakákoliv podobnost tedy „není čistě náhodná“. Všimáme si zejména styčných bodů s ověřenými postupy, ale věnujeme se také rozdílnostem plynoucím ze specifického postavení seniorské sociální politiky i stáří jako specifického období životního cyklu per se. V druhé části pak uvádíme konkrétní postupy definované metody, které jsme se snažili doplnit o praktické ukázky. Součástí zprávy jsou také přílohy: ukázka aplikace metody mainstreamingu věku v komerční sféře a doporučení ke stažení příručky „Age proofing Toolkit“ (v českém překladu), což je alternativní praktická metodika pro mainstreamingu stárnutí.

Tam, kde píšeme „politika“, myslíme politická opatření ve smyslu anglického *policy*. Tam, kde píšeme „úředníci“, máme na mysli „street-level bureaucrats“, tedy praktiky v první linii výkonu veřejné správy. Text je sice primárně orientován na veřejnou správu, ale řada postupů je lehce aplikovatelná v jakémkoliv institucionálním prostředí (např. v neziskových organizacích). V principu lze o všem zjednodušeně uvažovat jako o podnikání. S lehkou mírou nadsázky lze říci, že vše má svého majitele, produkt/službu, prodavače, cenu a zákazníka. My se sice ve zprávě držíme rétoriky veřejné správy, ale všude tam, kde mluvíme o tvůrcích politik, můžeme dosadit funkce jako vedoucí odboru nebo šéf oddělení, kde mluvíme o rovnosti můžeme dosadit pojmy jako kvalitní výrobek nebo kvalitní služba. A naopak, stejně jako se v podnikání ne všechny věci dějí plánovitě a strategicky, ani ve veřejné správě tomu tak vždy není. I zde je prostor pro okamžitou reakci na novou situaci či vzniklou potřebu, místo pro intuici a talent. Zásady uváděné v naší zprávě mají, jak věříme, proto podstatně širší platnost.

2. Definice mainstreamingového systému

Pojem mainstreamingu zřejmě nebude velkou neznámou pro zájemce o veřejnou politiku z oblasti rovnosti mužů a žen, sociální inkluze, lidských práv a dalších významných témat. Přesto pro něj většina jazyků, včetně češtiny, nemá svůj ekvivalent a ani jednoznačnou definici. Jeho první užití se datuje do poloviny sedmdesátých let dvacátého století ve Spojených státech Amerických v souvislosti s integrací zdravotně postižených dětí do vzdělávacích programů (Lepší... 2005).

Základní definice hovoří o **mainstreamingu jako o integraci určitého tématu nebo problému do agenturních procesů formulování politik, jejich plánování, rozhodování o těchto politikách, do jejich realizace a vyhodnocování**. Klíčovým konceptem je tedy víceúrovňová a komplexní integrace. **Subjektem** mainstreamingu mohou být osoby, skupiny, témata, otázky, problémy, ale i obecnější struktury, systémy, akce; **objektem** jsou obvykle orgány veřejné správy, politici, politiky, veřejnost. Cílem mainstreamingu je určitá snaha o změnu, transformaci, o dosažení rovnosti tam, kde je některá skupina ve stavu nerovnosti vůči skupině jiné. Cíle má být dosaženo rozpoznáním a formulací problému, jeho přivedením do „hlavního proudu“ zájmu a účastí všech dotčených (zejména znevýhodněných) skupin na řešení. Předpokládá se konsenzus o existenci problému, aktivní kooperace všech dotčených subjektů a přítomnost (resp. vytvoření) analytických struktur, skrze které by mainstreaming mohl být aplikován. Jak je z předchozího zřejmé, má mainstreaming blízko ke konceptům rovnosti, inkluze, resp. boji proti sociálnímu vyloučení, a také k antidiskriminaci, lobby a advokacii.

Mackay a Bilton (2003) charakterizují mainstreaming jako sociální spravedlnost vedený **přístup k tvorbě politik**, ve kterém jsou do každodenní práce vlády a ostatních veřejných institucí zabudovány principy rovných příležitostí. Tento přístup se snaží o změnu organizační kultury a zvýšení kvality veřejné správy. Doplnuje také zákonem podloženou pozitivní akci navrženou k řešení minulých či v současnosti existujících i potencionálních budoucích dopadů diskriminačních struktur nebo postupů. Svým zaměřením je dlouhodobého charakteru. Není-li však výkon mainstreamingu řádně ošetřen a podpořen silnou a opakovaně vyjádřenou politickou vůlí, je vystaven vysokému riziku degenerace na pouhý symbol, teoreticky vyjádřený veřejný závazek bez praktického dopadu. Kromě politické vůle sehrávají, dle těchto autorek, klíčovou úlohu v účinnosti, koordinaci a podpoře mainstreamingu specializované odbory či jednotky zaměřené na problematiku rovných příležitostí. Z pohledu veřejnosti by měl tento proces přispět k větší „průhlednosti“ a otevřenosti veřejné správy v oblasti rovnosti, čímž by mělo dojít o odstranění pocitu, že se jedná o jakýsi *politický luxus*, *zbytkovou politickou potřebu* nebo *nadbytečný náklad* (Mackay, Bilton 2003).

Obvykle je mainstreaming směřován „shora dolů“, tedy od tvůrců politik, což ovšem může představovat bariéry pro zapojení vyloučených skupin, zejména pokud nejsou mezi tvůrci politiky zastoupeny. V zásadě se totiž jedná o požadavek, aby všichni aktéři zapojení do formulace politik brali v tomto procesu (na všech jeho úrovních) do úvahy možné pozitivní a negativní dopady na (potencionálně) dotčené subjekty. A to není možné bez dostatečné znalosti: a) možných dopadů a účinků formulované politiky; b) charakteristiky a potřeb dotčených subjektů. Proto by měl mainstreaming v sobě zahrnovat také formy zvyšování těchto znalostí včetně zpětného hodnocení jejich rozšíření (monitoring).

Ideově je mainstreaming založen na snaze postavit do centra pozornosti a zájmu člověka a jeho rozmanité každodenní potřeby a vytvořit tak „férovější“

společnost. Důrazem na různost přispívá mainstreaming k prevenci vzniku nových a reprodukci starých nerovností, jež jsou obsaženy v sociálních strukturách a z nich vycházejících politických opatřeních. Předpokládá se, že tvůrci mainstreamingových procesů si jsou významu heterogenity ve společnosti vědomi a svými vědomými či nevědomými postoji sami k rozvoji nerovností nepřispívají. Zcela zásadní pro vyvarování se již výše zmíněného rizika „symbolizace“ mainstreamingových opatření je tak důkladná příprava celého formálního procesu a jeho personálních kapacit. „Bez koordinačních struktur, odborných expertíz a soustavy kontroly se mainstreaming může stát ‘odpovědností každého a prací nikoho’“ (Mackay, Bilton 2003:4). Nutno zdůraznit, že obvykle nejsou tyto procesy uplatnitelné bez dostatečné materiální a personální podpory.

Mainstreaming zahrnuje přesvědčení, že úkol odstranění nevyváženosti a nerovnosti ve společnosti je **sdílená odpovědnost** zahrnující všechny dotčené skupiny.¹ Přesto, anebo právě proto se má za to, že jeho efektivní implementace je zaručena teprve vlivnou koordinační jednotkou. Její náplň práce Mackay a Bilton (2003) vidí v následujících bodech:

- uchopení specifických otázek nerovnosti skrze specializované politiky a iniciativy;
- zdroj nových analýz nerovnosti (*think tank*);
- rozvoj technik a nástrojů pro mainstreaming;
- poskytování expertízy a odborných znalostí;
- diseminace znalostí a vědomostí;
- poskytování zpětné vazby k dodržování závazků vůči zajišťování rovnosti;
- trénink a zvyšování povědomí;
- působení jako interní lobby;
- koordinace mainstreamingových iniciativ a jako kontaktní místo
- a v neposlední řadě by tato koordinační jednotka měla monitorovat celkový výkon veřejné správy v dosahování stanovených cílů na poli rovnosti.²

V poslední době je někdy samotný mainstreaming považován za **politiku**, respektive se začínají objevovat snahy o propagaci mainstreamingu jako účinné metody zvyšování kvality veřejné správy, tj. mainstreaming mainstreamingu.

Mainstreaming je tedy nejen metoda, ale komplexní systém veřejné správy. Mackay a Bilton (2003) pak tento komplexní systém definují a operacionalizují následovně (viz též obrázek 1):

„O mainstreamingu je užitečné přemýšlet v těchto pojmech: *principy, systémy, rámcové nástroje (...)* a *techniky*. Mainstreaming je podporován **principy**, které vytyčují koncepci rovnosti a závazky vůči ní, a **systémy** které se skládají ze *strategií, politik, struktur, mechanismů a nástrojů*, skrze které mohou být tyto principy převedeny do praxe. (...) Mainstreaming je **aktivní proces** kombinující všechny

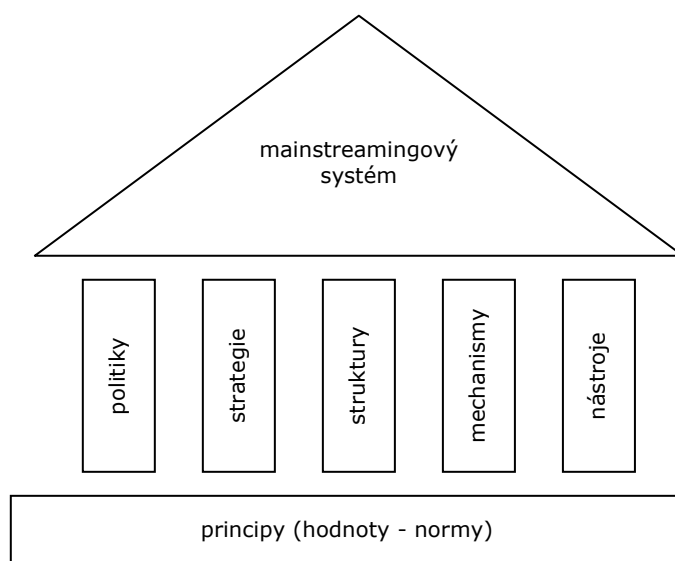
¹ V případě mainstreamingu věku/stáří je definice pojmu „dotčená skupina“ specifickým problémem a proto se mu věnujeme ještě dále v textu.

² V našich podmínkách část těchto funkcí vykonávají např. (odbor sociálních služeb) oddělení prevence sociálně zdravotní diskriminace Ministerstva práce a sociálních věcí, veřejný ochránce práv (ombudsman), Rada vlády pro seniory a stárnutí populace a nejnověji také úřad ministryně vlády ČR MUDr. Džamily Stehlíkové.

2. Definice mainstreamingového systému

tyto elementy. Proto mainstreaming nedělá pouhé použití samotných mainstreamingových nástrojů, ty musí být součástí širšího mainstreamingového systému. ... [Mainstreamingový **system**] ... má tři základní komponenty: *struktury, mechanismy a procesy*.... Existují tři široké kategorie nástrojů: **analytické, vzdělávací a konzultativní a nástroje umožňující participaci** (Mackay, Bilton 2003: 3, *kurzíva a zvýraznění původní*).

Obrázek č. 1 **Složky mainstreamingového systému dle Mackay a Bilton (2003)**

Další vymezení mainstreamingu nalezneme v příručce „Lepší politiky, lepší výsledky“ (Lepší politiky ...2006:18), kde je popsáno pět základních pilířů - **kritérií účinného mainstreamingu**:

- politické a exekutivní vedení,
- strukturální systémy,
- kapacita a dovednosti pracovníků správy,
- participace a zapojování místního společenství (*bottom-up feedback*)
- a konečně výzkum a hodnocení (kvalitní a adekvátně tříděné informace, průběžný monitoring, sdílení informací).

2.1 Mainstreaming jako součást politického rozhodování

V následující kapitole si krátce představíme mainstreaming jako součást politického procesu. V definicích jednotlivých přístupů vycházíme především z přehledové publikace Hudsona a Loewa (2004). Tito analytici rozeznávají tři základní

modely politických procesů: *top-down* a *bottom-up* a *model sítě*.³ Tyto modely nám mohou posloužit jako jakési analytické rámce pro porozumění fungování mainstreamingu v implementačním procesu tvorby veřejné správy. Tyto modely definují nejen obvyklou následnost v tvorbě politik, ale všímají si také možných nezamýšlených důsledků a implementačních bariér. V následujících odstavcích si proto obecně tyto modely představíme a stručně zmíníme souvislost s mainstreamingovým procesem.

2.1.1 *Top-down* přístup

Takzvaný přístup „shora dolů“ se zakládá na klasickém (weberovském)⁴ pojetí byrokracie: „příkazy přicházejí shora“ a jsou vykonávány „těmi dole“. O politikách (ve smyslu politických opatřeních, *policy*) rozhodují politici, jejich implementaci má na starosti veřejná správa. Předpokládá se inteligentní, racionální, efektivní a zdroji řádně podporovaný systém, který, již ze svého nastavení, přinese tvůrci politik jím očekávaný výsledek. Pokud implementace selže (není dosaženo očekávaných výsledků, politika není prováděna), zastánci tohoto přístupu hledají příčinu v **procesech**, kterými byl projekt (tj. daná politika) aplikován do praxe. Gunn (1978 in Hudson, Lowe 2004:208) identifikoval několik základních podmínek úspěšné implementace:

- k dispozici je dostatek času a prostředků,
- neexistují žádné velké externí překážky, které by bránili programu,
- systém managementu obsahuje malý a dobře definovaný řetězec příkazů,
- existuje pouze jediná implementační autorita,
- je jasně definovaný cíl,
- existuje jasné porozumění požadovanému výstupu (cíli),
- existuje souhlas všech zapojených s cílem projektu,
- funguje perfektní komunikace,
- je-li potřeba, je k dispozici legálně vymahatelná spolupráce úředníků,
- existuje podpora z centra politické moci,
- je k dispozici jasná koncepce vymezující prostředky k prosazení změn.

Tento přístup je inspirován přístupem inženýra ke stroji a byl často využíván jako manažerský systém řízení. Nebyl však dostatečně vyhodnocen v aplikaci na sociální programy, zejména z důvodu komplexních mocenských vztahů mezi centrálními a lokálními vládami, která každá má své oblasti správy.

³ Někdy se také hovoří o čtvrtém modelu, který se snaží sloučit první dva přístupy, ale který ve skutečnosti není příliš možný vzhledem k odlišným, ba přímo neslučitelným paradigmatům obou. Další podrobnosti k těmto modelům viz. Hudson, Lowe 2004.

⁴ Máme zde na mysli klasickou teorii byrokracie a racionalizace německého sociologa Maxe Webera (česky např. Weber 1997).

2.1.2 Přístup *bottom-up*

Hudson a Lowe (2004) představují přístup „zdola nahoru“ jako založený na představě, že je to především lidský faktor, který rozhoduje o tom, jak je politika implementována, jak je efektivní a zda je dosaženo toho, co tvůrci politik zamýšleli. Za „pravou politiku“ je často považován až samotný akt jejího výkonu. Elmore (1979 in Hudson, Lowe 2004) hovoří o tzv. „zpětném mapování“, kdy je politika nejlépe popsána skrze své výsledky a účinky na lidi, čímž se liší od přístupu *top-down*, který vnímá politiku jako břímě ze strany vedení.

Jako příklad odlišného pojetí politiky tvůrci a implementátoři dané politiky můžeme uvést zákon zabraňující věkové diskriminaci v pracovních inzerátech. Na jednu stranu byl zákon sice úspěšně implementován, protože věkově diskriminující inzeráty typu: „hledáme pracovníka do 30 let“ se již neobjevují, ale na druhou stranu je zaměnili inzeráty s titulky typu: „jsme mladý kolektiv“ nebo „požadujeme magisterský titul z evropských studií“. Jak a čím politika byla v tomto případě implementována?

Úředníci „v prvních liniích“ (implementátoři) mohou někdy chápat nutnost vytvářet vlastní politiku, která by byla funkční v jejich každodenních podmínkách, jako příliš velkou zátěž. Aby se s ní vyrovnali, pomáhají si určitou rutinou a pro sebe si definují oblast své profesionální kompetence. Výsledkem je někdy stereotypizace postupů a klientů, která vede k jednodušším a rychlejším řešením. „Tato neformální pravidla a procedury založené na volném uvážení (úsudku) lidí v první linii postupně utváří to, co je ve skutečnosti doneseno veřejnosti“ (Hill 1997 in Hudson, Lowe 2004:211). Za důvody neúspěšné implementace jsou tak považovány nedostatečné finanční a především lidské zdroje, obavy o jistotu zaměstnání, tlak nadměrného pracovního zatížení a z toho plynoucí pocity odcizení a nedostatečného ohodnocení.

2.1.3 Model sítí

Model sítí, třetí model politického procesu, si všímá faktu, že žádná politika není zpracovávána jedinou institucí, ale nezbytně zahrnuje komplexní vazby mezi politickými sítěmi s rozdělenými centry moci. Dnešní stát již neoperuje jako jednotka, ale vznikla řada (relativně) autonomních center, která fungují na bázi spolupráce v komunitách a sítích. Politický proces v této perspektivě je nutně interaktivní.

Tabulka č. 1 Srovnání modelových perspektiv

	top-down (shora dolů, direktivní)	bottom-up (zdola nahoru)	sítě
objekt analýzy	vztahy mezi centrálním vládcem a cílovou skupinou	vztahy mezi centrálním vládcem a lokálními aktéry	síť aktérů
perspektiva	centrální vládce	lokální aktéři	interakce mezi aktéry
charakteristika vztahů	autoritativní	centralizované vs. autonomní	vzájemně závislé, provázané
charakteristika politických procesů	neutrální implementace ex ante formulovaných opatření	politické procesy, reprezentace zájmů a neformální využívání směrnic a zdrojů	procesy interakcí, ve kterých jsou informace, cíle a zdroje vzájemně vyměňovány
kritérium úspěchu	dosažení cílů formální politiky (opatření)	místní pravomoci (volná/plná moc) a získání zdrojů pro lokální aktéry	realizace kolektivní akce
příčiny neúspěchu	nejasné, nejednoznačné cíle; příliš mnoho aktérů, nedostatek informací a kontroly	rigidní politika, nedostatek zdrojů, ne-participace lokálních aktérů	nedostatek pobídek pro kolektivní akci nebo existující překážky
doporučení pro veřejnou správu	koordinace a centralizace	ustoupení od centrálního pravidla ve prospěch lokálních aktérů	management politických sítí: zlepšování podmínek, ve kterých aktéři spolu jednájí

Zdroj: Hudson, Lowe 2004:217.

2.1.4 Mainstreaming v politických procesech

Mainstreaming jako preevaluační opatření je považovaný za *top-down* model, protože se primárně zaměřuje na vývoj a zkvalitňování strategických dokumentů, které jsou formou koncepčních politik. V reálné situaci výkonu veřejné správy je implementace těchto politik přesouvána směrem „dolů“, jako je to např. v rámci aplikace principu subsidiarity. Sledování účinnosti mainstreamingových opatření je proto možné pouze metodologií *bottom-up* (Venne 2005). Výše nastíněné teorie politických procesů nám proto mohou osvětlit, jakým způsobem se z mainstreamingových aktivit může vyvinout explicitě či implicitně neakceptovatelná pracovní zátěž úředníků na bazální úrovni veřejné správy. *Bottom-up* model totiž pomáhá osvětlit mechanismy, jakými jsou „překládány“ ideje koncepčních dokumentů v procesu implementace a jakým způsobem tak nabývají různých (reálných) forem od symbolismu, přes rutinizaci výkonu nařízení po diskriminační praktiky.

Souhlasíme s výše citovanými autory, že úředníci na základní úrovni (tzv. *street-level bureaucrats*) mají velký, ne-li téměř zásadní vliv na to, co se stane s určitou politikou. „Implementace byla identifikována jako proces, ne produkt; a ti lidé, kteří jsou zapojeni v přední linii, mohou mít a mají významný vliv na výstupy, bez ohledu na to, co si tvůrci politik myslí nebo požadují“ (Hudson, Lowe 2004: 206). Z klientovy perspektivy vláda *jsou* úředníci. Jakkoliv by premiér chtěl kontrolovat, co se děje „tam dole na ulici“, pokračují tito autoři, je si vědom, že výkon politiky v moderním státě nezbytně patří partnerství soukromé, veřejné a dobrovolné sféry (ibid.). Proto je pro pochopení procesu implementace politických opatření velmi přínosný *model sítí*. A to nejen ve smyslu vzájemných sítí aktérů či institucí, ale i ve smyslu sítí a vzájemné provázanosti a konkurence idejí a konceptů.

2. Definice mainstreamingového systému

Neexistuje jediná „politika“, kterou by všichni bez rozdílu podporovali. Politická opatření jsou výsledkem vyjednávání, konfliktů a kompromisů mezi různými zájmy. V případě specifických metod, jakou je například věkový mainstreaming (či mainstreaming věku), to platí několikanásobně. Věkový mainstreaming se musí prosadit vůči jiným metodám, věk se musí prosadit mezi ostatními příčinami nerovností (gender, disabilita, etnicita) a nakonec se musí vybalancovat zájmy různých věků vůči sobě tam, kde takové konflikty existují. Proto je úspěch nebo propad určité politiky relativní pojem, v závislosti na tom, kdo jej a v jaké fázi hodnotí.

Navíc většina tvorby politik, stejně jako řada dalších lidských činností, vyvěrá z hodnotových systémů. Ty však často nejsou explicitní a dokonce někdy nejsou ani rozpoznány samotnými jedinci. Přesto jsou základem našich idejí a institucí. Zatímco např. *bottom-up* přístup je založen na hodnotách posilování a zplnomocňování (*empowerment*) vztahů mezi klientem služby a profesionálem v bodě výkonu politiky, v případě *top-down* modelu jsou hodnoceny spíše hierarchie, disciplína a svolení (vyhovění, poddajnost, ochota) tvůrců politik k přáním elity (Hudson, Lowe 2004).

3. Mainstreaming věku, stárnutí a stáří - věkový mainstreaming⁵

Z komplexních a obecných definic mainstreamingu uvedených v úvodu považujeme za důležité zrekapitulovat následující:

- mainstreaming je proces systematického zvýznamňování otázek a problémů, tedy jakési jejich „přinášení problému do centra pozornosti“,
- mainstreaming je nástroj sociální inkluze,
- mainstreaming je často využíván jako proxy za advokacii,
- mainstreaming je strategie i proces, je to multidimenzionální snaha o změnu.

Cíle mainstreamingu jsou především:

- větší sociální integrace určité skupiny,
- inkluze určitého zájmu/problému do všech aspektů sociálního, politického, ekonomického a kulturního života.

Již dříve jsme uvedli, že pojem mainstreaming je v současnosti chápán v zásadě dvěma způsoby:

- jako evaluační „nástroj“ kvality určitého strategického programu (tj. dokumentu nebo praxe), a to na: a) na obecné „koncepční“ úrovni, b) na úrovni implementace,
- jako forma zvyšování povědomí.

Tyto dva způsoby jdou často ruku v ruce, ale některé teorie o těchto funkcích hovoří pouze jako o dílčích nástrojích komplexního mainstreamingového systému, zatímco jiné je ztotožňují se samotným mainstreamingem.

V případech, že centrální kategorií mainstreamingu je věk a/nebo stárnutí, hovoříme o mainstreamingu věku, či věkovém mainstreamingu (*age mainstreaming*) a mainstreamingu stárnutí (*mainstreaming ageing*). Přestože jsou všechny tyto termíny používány téměř synonymicky, je potřeba mít na paměti určitý významový posun mezi těmito variantami. V čem tento rozdíl spočívá, lze ilustrovat na známějším příkladě genderu. Gender obecně označuje sociální pohlaví, přesto je velmi často (a nesprávně) zaměňován s pojmem „pohlaví ženské“. Podobně, hovoříme-li o **mainstreamingu stárnutí, hovoříme pouze o výseku mainstreamingu věku**. Je zřejmé, že tyto de facto nikoliv významové, ale utilitární posuny nastaly v důsledku zavedení těchto pojmů v rámci advokacie té které skupiny - tedy gender mainstreaming v rámci překlenování nerovného postavení žen ve společnosti a věkový mainstreaming ve snaze odstranit či zmírnit diskriminaci starších osob. Jako výsledek někdy můžeme pozorovat ztotožňování ideje mainstreamingu se snahou jednostranně zvýhodnit jednu

⁵ V této kapitole částečně využíváme a rozpracováváme text našeho konferenčního příspěvku „Age mainstreaming jako nástroj politického začleňování“ předneseného dne 26.5.2006 v Brně na konferenci „Sociální vyloučení a sociální politika“ pořádané Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí a Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity a publikovaného v konferenčním sborníku Sociální vyloučení a sociální politika (Vidovičová, Gregorová 2006).

3. Mainstreaming věku, stárnutí a stáří - věkový mainstreaming

skupinu oproti skupině druhé. Tyto snahy jsou vedeny předpokladem, že (politická) opatření přijatá muži nemohou dobře postihovat potřeby žen a obdobně opatření přijatá lidmi v mladším věku nemusí dostatečně dobře pokrývat potřeby starších lidí. Takové pojetí je však neslučitelné s konečným cílem mainstreamingu věku, a tím je „společnost pro všechny věkové skupiny“ (MIPAA 2004: para13). Mainstreaming věku/stárnutí není eufemismem pro gerontokracii. Věkový mainstreaming je sociálně inkluzivní nástroj používaný k zajištění rovnosti. Věková rovnost (*age equity*) je chápána jako zajištění rovné participace ve společnosti pro všechny osoby v každém věku a je založená na respektu k důstojnosti a hodnotě každého individua (Cheshire 2006). Jako taková je zároveň nástrojem boje proti věkové diskriminaci, stereotypizaci a stigmatizaci starších lidí. Není tedy jen „pouhým“ preventivním nástrojem proti sociální exkluzi ve smyslu boje proti chudobě. Je projevem snahy zajistit každému svobodu rozvíjet svoje osobní schopnosti a činit tak bez omezení daných ve věkových rolích, přičemž případné rozdílné chování, aspirace a potřeby osob v různém věku jsou považovány za rovné a jsou stejně hodnoceny a podporovány.

Při věkovém mainstreamingu musí být rozpoznána a přiznána jak *rovnost* mezi lidmi v různém věku, tak *diverzita* osob se stejným chronologickým věkem. Dále musí být zdůrazněna objektivní hodnota všech fází životního cyklu a jejich specifčnost zohledněna v politickém (tj. i *policy*) rozhodování (Vidovičová, Gregorová 2006).

Tabulka č. 2 **Srovnání metod mainstreamingu stáří a věku**

mainstreaming:	STÁRNUTÍ	VĚK
zaměření:	senioři	vztahy mezi generacemi a věk. skupinami
problém:	exkluze seniorů	nerovnosti bránící rozvoji a participaci osob v různém věku
cíle:	efektivní rozvoj, podíl na rozhodování, moci, příležitostech, zdrojích...	efektivní rozvoj, podíl na rozhodování, moci, příležitostech, zdrojích...
řešení:	integrace seniorů do existujících struktur	transformace nerovných vztahů a struktur, posilování znevýhodněných
strategie:	seniorské projekty	identifikace a práce s praktickými a strategickými potřebami lidí v různém věku ke zlepšení jejich pozice

Mainstreaming je obecný způsob managementu, respektive inovativní způsob přemýšlení o různých otázkách. Jeho nezaměnitelným produktem jsou lepší a demokratičtější politiky a průhlednější správa. Proto jej lze považovat za demokratický způsobem vyrovnání se s veřejnou správou ve stárnoucích společnostech, neboť přispívá k legislativnímu, koncepčnímu i praktickému odstranění věkové diskriminace (ageismu). **Je to praktické přinášení pohledu věku, resp. zájmu různých věkových skupin, především tam, kde toto hledisko dosud nebylo přítomno, a to včetně do (politických) oblastí, kde souvislost s věkem není přímočará, ale třeba jen zprostředkována** (např. dopravní politika). Svým designem staví věk na stejnou vyjednávací úroveň jako gender (pohlaví) nebo rasu či etnicitu.

V následujícím textu se budeme věnovat explicitnímu využití metody věkového mainstreamingu (respektive mainstreamingu stárnutí)⁶ pro zkvalitnění veřejné správy ve společnostech s měnící se demografickou strukturou, tj. v tzv. stárnoucích společnostech. Česká republika k nim, vzhledem k zrychlené druhé demografické tranzici, jejímž důsledkem je očekávaných 25-30 % seniorů v roce 2050, právoplatně

⁶ V následujícím textu tedy hovoříme střídavě o mainstreamingu věku a stárnutí s tím, že mainstreaming věku lze obecněji aplikovat na jakoukoliv věkovou skupinu, a tedy i na seniory. Pojem mainstreaming stárnutí častěji používáme tam, kde se snažíme upozornit na specifika seniorské populace. Čtenáře však upozorňujeme, že v řadě převzatých dokumentů a statí jsou oba pojmy používány synonymicky.

patří. Adaptace společnosti na demografické stárnutí v nejšířším slova smyslu by dle Sidorenka a Walkera (2004) měla probíhat s pomocí dvou typů politických nástrojů:

1. mainstreamingu stárnutí (*ageing-mainstreaming*), který obsahuje opatření, jež mají za cíl integrovat nebo zahrnout problematiku stárnutí do všech významných národních politických domén, jako jsou např. plánování rozvoje, finance, zaměstnanost, vzdělání, zdraví a boj s chudobou,
2. specifických opatření pro starší lidi (*ageing-specific*) - sem spadají politiky a programy, které se zabývají potřebami starších lidí (penze, dlouhodobá zdravotní péče a zdravotně-sociální služby) (Sidorenko, Walker 2004).

Toto rozdělení je zcela zásadní pro pochopení mainstreamingu věku/stárnutí i mainstreamingu obecně. Mainstreaming není o zastavení nebo záměně seniorských projektů a politik, ale je jejich doplněním a především zapojením do širšího rámce. Ještě více je to zřejmé z následující tabulky č. 3, kde je mainstreaming stárnutí jasně představen jako jeden z typů aktivit směřující k dosažení společnosti pro každý věk, která někdy bývá nazývána jako společnost **věkově inkluzivní** (Uhlenberg 2000).

Tabulka č. 3 **Aktivity pro stárnoucí společnosti (tak, jak jsou navrženy v Madridském plánu 2002)**

Východisko	stárnoucí společnost		
typ aktivity	mainstreaming stárnutí	věkově specifické aktivity	zvyšování národního výkonu
priority*)	I. starší lidé a rozvoj	II. posilování zdraví a „well-being“ do stáří	III. zajištění podpůrného a otevřeného prostředí
úkoly a cíle	podpora sociálního rozvoje (složování stárnutí a rozvoje)	zlepšení kvality života starších lidí	udržitelné systémy rozvoje
konečný cíl	společnost pro každý věk (<i>a society for all ages</i>)		

Pozn.: *) Priority odkazují k prioritám uvedeným v Madridském plánu (MIPAA 2002)

Zdroj: Sidorenko, Walker (2004:157)

Organizace HelpAge International v březnu 2003 definovala **mainstreaming stárnutí** jako proces a strategii směřující k inkluzi starších lidí a problematiky stárnutí do rozvojových politik. Mainstreaming stárnutí se podle této organizace nesnaží o vytvoření nové cílové skupiny, ale o specifické zařazení starších lidí do rozvojové intervence. Proto by celkovou prioritou mělo být začlenění všech marginalizovaných a ohrožených skupin do iniciativ na snížení chudoby - a to včetně starších lidí. To posílí mezigenerační přístup, který zajistí, že chudoba všech segmentů společnosti bude redukována a že komunity jako celek budou těžit z aktivní participace a přínosu všech svých členů (Jamieson 2004). Přestože je tato definice věnována specificky boji proti sociálnímu vyloučení a chudobě, lze ji aplikovat na jakýkoliv typ iniciativ směřující k redukci jakýchkoliv forem nerovnosti a vytvoření komunitního „well-being“ (prospěchu a „blahobytu“).

Při uchopení mainstreamingové metody je také nezbytné definovat, zda hovoříme o mainstreamingu jako o řešení problémů „stáří“ nebo o „politice stáří“. Měl by být mainstreaming aplikován ve všech stárnoucích (lokálních) společenstvích nebo jen tam, kde se dosud nepodařilo dosáhnout uspokojivého ekvilibria mezi zájmy různých věkových skupin? Máme za to, že analyzovaná metoda může být účinným nástrojem v obou případech. Zdráháme se používat v těchto souvislostech diskurz

3. Mainstreaming věku, stárnutí a stáří - věkový mainstreaming

„problému“, ale je zřejmé, že zvýšení citlivosti k potřebám seniorů může vyústit jak v řešení komplikací, které vyšší věk může přinášet, tak v inkluzivní politice.

Svůj účel se také zdá mít snaha zvážit, zda **věk** pro mainstreaming představuje podmínku nutnou nebo postačující. Například pro starší osoby jsou věkově vázané charakteristiky často první příčinou diskriminace (Vidovičová, Rabušic 2005), ale na druhou stranu se v naší „cílové“ skupině objeví řada sociálně vyloučených nebo vyloučením ohrožených osob, kterým by tato charakteristika vyloučení mohla být připsána i před tím, než zestárly. Riziko vícenásobných rizik (stáří a nedostatečné zdroje, gender, nedostatečné vzdělání, zdravotní postižení atd.) musí být ve věkovém mainstreamingu rozpoznáno jako inherentní problém, který se pokouší řešit (Vidovičová, Gregorová 2006).

Ať již chápeme mainstreaming věku jako strategii sociální inkluze marginalizovaných skupin nebo jako komplexnější strategii veřejné správy, jedná se o politický úkol vyplývající za zadání řady národních i nadnárodních dokumentů, jichž je Česká republika signatářem. Ty nejdůležitější z nich si stručně představíme v následující kapitole.

3.1 Mainstreaming stárnutí jako politický úkol

Péče o stáří je jednou z nejvýznamnějších politických priorit současné Evropy. Ke statusu této otázky přispívá jak již několikrát připomínaná demografická situace, tak i situace ekonomická a do jisté míry i změna paradigmatu veřejné správy. Walker (1990) například hovoří o „protiblahobytné sociální politice státu“ (*anti-welfare*), která je stále častěji využívána k legitimizaci snižování role státu při zajištění finanční a sociální podpory seniorů. Ta je současně podporována některými obecnějšími trendy (post)moderní ideologie, jako je zvyšování důrazu na individualizaci a sebeodpovědnost v životě, a to včetně zajištění zdraví a finančního bezpečí ve stáří (viz např. Ehrenbergerová 2002; Giddens 1999, 2001; Lipovetsky 1993). Do veřejného mínění však tento trend proniká jen pozvolna. Péče o stáří je při pohledu na vybrané Evropské státy (tabulka č. 4) téměř univerzálním požadavkem veřejnosti.

Tabulka č. 4 **Požadovaná míra odpovědnosti státu za péči o staré lidi (v %)**

odpovědnost	Belgie	Česko	Finsko	Německo	Maďarsko	Litva	Nizozemsko	Polsko	Rumunsko	Slovensko	Kypr
plná	43	28	27	43	29	27	17	20	54	13	28
významná	44	42	52	45	34	27	48	33	22	30	37
má odpovědnost	9	23	18	-	28	38	27	23	13	34	25
malá	3	6	4	11	7	7	7	18	8	20	9
žádná	1	1	0	1	2	1	1	5	3	4	2
celkem	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Zdroj: IPPAS II, vlastní výpočty

Pozn.: Data jsou za dospělé populaci a jejich sběr dle jednotlivých zemí probíhal mezi lety 2000-2003. Belgie odkazuje pouze k vlámské části. Další informace o výzkumu a bibliografii IPPAS viz www.bib-demographie.de. Data za ČR viz též Vidovičová, Rabušic 2003.

Jak je patrné z tabulky č. 4, požadavek vysoké míry odpovědnosti státu za správu „věcí seniorských“ jde Evropu napříč spektrem režimů sociálního státu i podílu seniorů v populaci. Není zcela jasné, zda se tedy jedná o požadavek veřejnosti podmíněný nedostatkem takové péče nebo naopak zapříčiněný jejím přebytkem ve formě paternalistického přístupu. V České republice je péče o seniory jako politika pod dlouhodobou kritikou. Vidovičová a Rabušic (2003) citují data z výzkumů CVVM, ve

kterých se ukazuje, že mezi lety 1995 a 2001 narostl podíl osob nespokojených se sociální politikou v oblasti zabezpečení ve stáří ze 66 % na 77 %, a drží se stabilně vysoko na 73 % v roce 2007 (Hodnocení ... 2007). Tato „nespokojenost“ veřejnosti však má i subtilnější podoby, jako je mediální kritika (Sedláková, Vidovičová 2006) nebo kritika různých zájmových a lobbistických skupiny seniorské advokacie.

S trochou nadsázky lze přístup k seniorské problematice přirovnat ke geriatrickému pacientovi.⁷ Pokud akceptujeme takovou metaforu, můžeme říci, že sociální politika stáří je, stejně jako geriatrický pacient, polymorbidní. Tato politika je velmi komplexní systém, jehož části jsou vzájemně ovlivňovány a podmiňovány a vyléčit pouze jeden symptom pro řešení problému nestačí (viz. např. Kubešová 2006, Kalvach 2006). Navíc příznaky jednoho problému mohou zastírat méně zřetelné nebo obtížněji řešitelné problémy druhé apod. Typickým příkladem je vehemence, s jakou je pojednáváno o důchodové reformě, což jakoby zastíralo mnohem subtilnější, ale přitom stejně významné otázky zdravotně-sociální péče, sociálních rolí, diskriminace apod. Podobně jako geriatrický pacient, který je „přehazován“ z oddělení na oddělení, je politika stáří přesouvána mezi jednotlivými odděleními a odbory, jakoby ji nikdo ve své agendě nechtěl, ať už z důvodů omezené kapacity nebo neschopnosti interdisciplinárně řešit její komplexitu. Na různých úrovních veřejné správy tak seniorské otázky proplouvají mezi sociálními, zdravotními, kulturními a bytovými odbory. Nedostatek systematických a holistických přístupů k řešení může být jeden z důvodů proč tato oblast, podobně jako často geriatrický pacient, patří mezi tzv. „frequent flyers“, tedy problematiku, která se stále, ať již přímo nebo oklikou, vrací do agend jednotlivých úřadů a vyžaduje řešení akutních stavů. A nakonec, podobně jako geriatrický pacient, politika stáří patří mezi sice nevyléčitelné, ale (relativně) lehce stabilizovatelné „pacienty“.

Demografické stárnutí populací je již nezvratně nastartovaný proces, jehož následky lze relativně úspěšně zmírnit a ošetřit, ale které tu s námi již zůstanou a jako zářez do demografického stromu populace s námi, jako s populací, budou nejméně příštích padesát let zůstat. Tato metafora s sebou nese žádné hodnotové znaménko, stárnutí populace je objektivním a neutrálním faktem, stejně jako je geriatrický pacient plnohodnotná lidská bytost se všemi právy a povinnostmi, které k tomuto statusu náleží. Současně nám však tato metafora pomáhá zviditelnit fakt, že v politice stáří jde o víc než jen o stáří, že cílem je komplexní kvalita života celé komunity i společnosti. Jako taková je (sociální) politika stáří a její význam je rozeznán i v řadě ideových dokumentů, které vyzdvihují mainstreaming jako zásadní metodu dosažení či alespoň přiblížení se k tomuto ideálnímu stavu - věkově inkluzivní společnosti, společnosti pro každý věk.

3.1.1 Mainstreaming stárnutí v ideových dokumentech

Dokumenty představené v tomto oddíle spojuje zájem o seniorskou problematiku a nastolování obecných cílů nebo idejí, které by měly inspirovat lokální (tj. národní, regionální, komunitní i obecní) politiku a její implementaci. Vesměs se nejedná o akční plány a nejsou ani vymahatelnými legislativními akty. Je na samotných signatářských státech či institucích zda, do jaké míry a jakými konkrétními kroky budou obsažené úkoly naplňovat. Je to nicméně věc mezinárodní cti, že úkoly

⁷ K některým charakteristikám geriatrického pacienta viz např. Kalvach et al. *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada, 2004

jsou prováděny a úroveň jejich plnění je s různou mírou periodicity vykazována a zejména v případě nadnárodních zastřešujících organizací také nezávisle sledována.

Níže uvedený výběr dokumentů není jistě úplný. Naším cílem zde je podpořit myšlenku mainstreamingu věku a stárnutí jako účinné strategie managementu. Tento výčet podtrhuje význam, jaký mainstreamingu, ať již přímo nebo přeneseně, tyto dokumenty přikládají a v koncentrované podobě představuje mainstreaming jako metodu doporučovanou, podporovanou a v některých případech i vyžadovanou. Česká republika (nebo některé z českých institucí a organizací) je signatářem všech těchto dokumentů.

V úvodním chronologickém přehledu uvádíme seznam dokumentů, základní ideu vztahující se k mainstreamingu a sociální inkluzi stárnutí a stáří a pro zájemce připojujeme také internetové odkazy ke zdrojovým dokumentům.

Chronologie významných dokumentů odkazujících na mainstreaming seniorské problematiky

- **Evropská sociální charta (Rada Evropy 1964/1988)**

Cílem je zajistit takové podmínky, aby senioři mohli zůstat platnými členy společnosti; zajistit možnost svobodné volby životního stylu a lidem v ústavech zajistit vhodnou podporu a respekt k soukromí. Základní definované prostředky: dostatečné prostředky pro slušný život a aktivní úlohu ve společnosti; poskytování informací; hodnota nezávislého života, bydlení přiměřené potřebám, zdravotní péče apod.

České znění charty včetně dodatků je k dispozici například na stránkách Ministerstva zdravotnictví ČR, viz <http://www.mzcr.cz/print.php?clanek=222>

- **Charta základních práv EU**

Na zasedání Evropské rady v Nice v prosinci 2000 byla přijata Charta základních práv EU. Charta reagovala na potřebu upravit práva občanů členských států přímo k EU. Je to rozsáhlý dokument, který není právně závazný, ale jeho politický význam je značný. Charta obsahuje tři základní kategorie práv: základní práva a svobody tak, jak vyplývají z Evropské úmluvy o ochraně lidských práv (1950); práva svobody občanů EU ve vztahu k ES a sociální práva, jak vyplývají z Evropské sociální charty. Viz např. <http://www.nrzp.cz/doc/chep.doc>

Charta základních práv EU uvádí v čl. 25: „Unie uznává a respektuje práva seniorů na důstojný život, nezávislost a účast na společenském a kulturním životě“.

- **Otevřená metoda koordinace**

Evropská unie nemá přímý vliv na sociální politiku národních států, uplatňuje zásadu subsidiarity. Pro zajištění nutné kompatibility byla zvolena metoda otevřené koordinace, která je uplatňována v oblastech důchodů, zdravotní péče a boje proti sociálnímu vyloučení. Otevřená metoda koordinace poskytuje konsenzuální cíle a stanovuje milníky pro jejich dosažení, prostředky jsou voleny individuálně členskými státy.

K otevřené metodě koordinace viz např.
http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/index_en.htm

- **Charty pacientů**

- Evropská charta pacientů seniorů (1997) (viz např. <http://www.umirani.cz/index.php?cmd=page&id=215&lang=cs>)
- Evropská charta pacientů postižených demencí a těch, kdo o ně pečují (1998) (viz např. <http://www.alzheimer.cz/?PageID=552>)
- Charta práv a svobod starších občanů, kteří potřebují péči a pomoc druhé osoby (1996, Francie) (viz např. http://www.fnspo.cz/organizace/informace_pro_pacienty/charta_prav_a_svob_od_starsich_obcanu.html)

Základní oblasti, které tyto charty ošetřují, jsou: zajištění péče, komunikace, podpora zdraví, forma a kvalita péče na všech úrovních, svoboda volby, aktivní život, blízkost rodiny, právo na péči a kvalifikované pracovníky, úcta ke konci života.

- **Základní dokumenty a milníky OSN**

UN International Plan of Action on Ageing Vídeň 1982 (dostupné např. z <http://www.unece.org/pau/age/berlin2002/ipaa.pdf>)

UN Principles for Older Persons 1991 (dostupné např. z <http://ohchr.org/english/law/pdf/olderpersons.pdf>)

Rok seniorů 1999 (další informace např. http://www.mvcr.cz/casopisy/s/1999/99_22/22kon_pl.html)

UN International Plan of Action on Ageing Madrid 2002 (MIPAA) (detailněji viz níže) (dostupné např. z http://www.globalaging.org/waa2/documents/international_plan2002.doc nebo česky na stránkách MPSV <http://www.mpsv.cz/files/clanky/1205/madrid.pdf>)

UNECE Regional Implementation Strategy Berlín 2002 (RIS MIPAA) (detailněji viz níže) (dostupné např. z http://www.monitoringris.org/documents/norm_reg/berl_md_e.pdf; česky na stránkách MPSV viz <http://www.mpsv.cz/files/clanky/1206/konference.pdf>)

UN rezoluce navazující na The 2nd World Assembly on Ageing Madrid - od 2002 nadále (detailněji viz níže); přehled na <http://www.monitoringris.org/skel.php?id=238>

- **Historie zájmu o seniory v ČR**

1977 Zásady péče o staré občany

1983 Program přípravy na stáří v ČSSR do roku 1990

1999 OSN Rok seniorů (info viz např. http://www.mvcr.cz/casopisy/s/1999/99_22/22kon_pl.html)

3. Mainstreaming věku, stárnutí a stáří - věkový mainstreaming

1999 „zákaz diskriminace na zákl. věku“ - zákon č. 65/1965 sb. - zákoník práce⁸ §1/odstavec 4. (dostupné např. z

<http://business.center.cz/business/pravo/zakony/zakprace/cast1.aspx#par1>

2002 Národní program přípravy na stárnutí 2003-2007 (detailněji viz níže); viz <http://www.mpsv.cz/cs/1055>

2004 „zákaz diskriminace na zákl. věku“ - zákon č. 435/2004 sb. - zákon o zaměstnanosti (§4) (dostupné např. z

<http://business.center.cz/business/pravo/zakony/zamestnanost/cast1.aspx#par4>)

2004 - 2006/ 2006-2008 Národní akční plán sociální inkluze (http://www.mpsv.cz/files/clanky/1102/NAPSI_cz.pdf; <http://www.mpsv.cz/cs/2091>)

2006 Rada vlády pro seniory a stárnutí populace (viz

<http://www.mpsv.cz/cs/2897>)

2007 Úřad ministryně vlády ČR pro lidská práva a národnostní menšiny Džamily Stehlíkové (viz <http://www.vlada.cz/cs/vlada/clenove/stehlikova/uvod/default.html>)

2007 Evropský rok rovných příležitostí pro všechny (podrobnější informace např. na <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=22095>)

Madridský mezinárodní plán pro přípravu na stárnutí 2002 (MIPAA)

Madridský plán je obsáhlým strategickým dokumentem, ale obsahuje i významný důraz na sledování a vyhodnocování provádění, přičemž primární odpovědnost leží na jednotlivých vládách (MIPAA: in para 116). Dle MIPAA bude úspěšná implementace měřena v pojmech sociálního rozvoje, zlepšení kvality života starších lidí a udržitelnosti různých formálních i neformálních institucí a systémů, které podtrhují kvalitu životního cyklu (MIPAA 2002: in para 14).

Oproti prvnímu mezinárodnímu plánu přijatému v roce 1982 ve Vídni se více orientuje na rozvojové země a země s přechodovou ekonomikou. Pokrývá však řadu oblastí s univerzální důležitostí pro tvorbu koherentní politiky stárnutí:

- **oblast aktivní účasti seniorů na životě společnosti a také na jejím rozvoji:** práce a stárnoucí pracovní síla, rozvoj v zemědělských oblastech, migrace a urbanizace, přístup ke znalostem, vzdělání a výcviku, mezigenerační solidarita, vymýcení chudoby, zajištění příjmu, sociální ochrana či sociální pojištění a předcházení chudobě, situace ohrožující seniory;
- **oblast uchování zdraví a tělesné a duševní pohody do stáří:** podpora zdraví a tělesné a duševní pohody během života, univerzální a rovný přístup ke zdravotním službám, senioři a HIV/AIDS, výcvik poskytovatelů péče a zdravotnického personálu, potřeby seniorů v oblasti duševního zdraví, senioři a zdravotní postižení;

⁸ Tento zákoník práce platil do prosince roku 2006. Nový zákoník práce (zákon č. 262/2006 sb.) platný od ledna roku 2007 obsahuje paragraf o zákazu diskriminace (§16), který ale při vymezení obsahů diskriminace odkazuje na zvláštní předpis. Tímto předpisem je v současné době doposud vládou neschválený Antidiskriminační zákon, který má zajistit rovný přístup ke vzdělání, práci či zdravotnické péči bez ohledu na věk, rasu, sexuální orientaci, zdravotní postižení, jazyk a náboženství. Kvůli neexistenci zákona Česku hrozí sankce EU. (Nový zákoník je dostupný např. z <http://business.center.cz/business/pravo/zakony/zakonik-prace/>)

- **oblast zajištění příznivého a podpůrného prostředí:**

bydlení a okolní prostředí, péče a podpora poskytovatelů péče, přehlížení, zneužívání a násilí, představy o stárnutí.

Tabulka č. 5 **Srovnání Vídeňského a Madridského plánu přípravy na stárnutí**

	Vídeň 1982	Madrid 2002
hl. cíl zájmu	starší osoby v ekonomicky a demograficky „vyspělých“ zemích	populační a individuální stárnutí v rozvojových zemích a tranzitivních ekonomikách
priorita	humanitární otázky	rozvojové otázky
význam	identifikuje stárnutí jako otázku s mezinárodním významem	volá po inkluzi stárnutí do mezinárodní rozvojové agendy
obsah	62 doporučení v 7 oblastech	239 doporučení v 18 prioritních oblastech

Zdroj: Sidorenko, Walker 2004:153

Mainstreaming je výslovnou prioritou Madridského plánu hned na několika místech:⁹

- V článku 8 se státy zavazují k efektivnímu zahrnutí stárnutí do sociálních a ekonomických strategií, politik a opatření, přičemž je kladen důraz na odlišnost podmínek v jednotlivých státech; je také potvrzena potřeba mainstreamingu genderové perspektivy do všech politik a programů a v potaz mají být brány také potřeby a zkušenosti starších žen a mužů.
- V článku 15 je explicitně stanoveno, že mainstreaming stárnutí do globálních programů je zcela zásadní („essential“), že populační stárnutí je univerzální silou, která má moc měnit budoucnost, stejně jako globalizace a že pokud chceme myslet „dopředu“, musíme přijmout potenciál stárnoucí populace jako základ budoucího rozvoje.
- Článek 116 svěřuje primární odpovědnost za implementaci širších doporučení mezinárodního plánu vládám; jako první nezbytný krok k úspěšné implementaci je zopakována potřeba mainstreamingu stárnutí a zájmů starších osob do národních rozvojových plánů¹⁰ a strategií na vymýcení chudoby. Programové inovace, rozvoj nezbytných lidských zdrojů a mobilizace finančních zdrojů musí být provedeny simultánně a v efektivní spolupráci mezi vládami, všemi částmi občanské společnosti a soukromým sektorem. Ideově je tato kooperace založena na principech demokracie, vlády zákona, respektu k lidským právům, základních svobodách a dobré správě na všech úrovních (včetně národní a nadnárodní).
- Článek 127 se zabývá úlohou odboru ekonomických a sociálních věcí OSN (*Department of Economic and Social Affairs - DESA*), jehož úkolem bude prosazovat a usnadňovat MIPAA, a to například následujícími způsoby: návrh směrnice pro tvorbu a provádění politiky, mainstreaming stárnutí do rozvojových programů, angažovanost v dialogu s občanskou společností a soukromým sektorem, organizace výměny informací.

MIPAA česky ke stažení na stránkách MPSV
<http://www.mpsv.cz/files/clanky/1205/madrid.pdf>

⁹ Volně parafrázováno z anglického originálu.

¹⁰ Český překlad toto místo cituje následovně: „uvést stárnutí a situaci starších lidí do rámců národního rozvoje“, na jiném místě je mainstreaming přeložen jako „zasazení se o uvedení otázek stárnutí do ... programů“. Zdroj: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/1205/madrid.pdf>.

3. Mainstreaming věku, stárnutí a stáří - věkový mainstreaming

Od svého vydání je MIPAA provázen doplňkovými dokumenty rozvíjejícími jeho základní ideje. Mezi dva nejvýznamnější patří: *Political Declaration* (přijata zároveň s MIPAA v rezoluci 57/167 viz <http://www.monitoringris.org/skel.php?id=25>) a *Research Agenda on Ageing for the 21th century* (rezoluce 57/177) vydaná v kooperaci s *International Association of Gerontology*. Kromě těchto však MIPAA doprovází kontinuální proces revize a hodnocení.¹¹ Společným jmenovatelem těchto postupně vydávaných deklarací a rezolucí je opakující se důraz na začlenění mainstreamingu stárnutí do národních rozvojových programů. Jako příklad za všechny uvádíme následující rezoluci z roku 2006.

- United Nations General Assembly: A/RES/60/135:
 - rezoluce byla vydána v únoru 2006 jako pokračovatel Druhého světového shromáždění o stárnutí v Madridu 2002;
 - reflektuje malou znalost Madridského plánu, což je považováno za významnou bariéru implementace jeho závěrů a doporučení;
 - Bod 1: vyzývá jiné vlády a nevládní komunity, aby posílily svoje informační kampaně zaměřené na informování všech významných sociálních aktérů včetně starších osob a jejich organizací tak, aby byli seznámeni s rozhodnutími přijatými na Druhém světovém shromáždění o stárnutí v Madridu 2002;
 - Bod 4: vyzývá členské státy, aby vzaly v úvahu potřeby a zájmy starších osob při rozhodování na všech úrovních;
 - Bod 13: podtrhuje význam sběru relevantních dat a populačních statistik tříděných dle věku a pohlaví pro všechny aspekty formulovaných politik.

(Viz http://www.monitoringris.org/documents/norm_glob/a-60-135.pdf)

Tyto závěry vedly k ustanovení základních způsobů posuzování a hodnocení MIPAA:

- tento proces bude uskutečňován v intervalu pěti let;
- každý z těchto cyklů se soustředí na jeden z prioritních cílů programu;
- posuzování a hodnocení bude mít dvě základní dimenze: a) věkově specifické politiky; b) výkon mainstreamingu stárnutí;
- za hlavní formát hodnocení byl zvolen *bottom-up* přístup;
- pro účinný průběh národního koordinačního procesu se doporučuje ustanovení vhodného koordinačního mechanismu v rámci již existujících komisí pro stárnutí;¹² tento orgán by měl být dobře provázán s ostatními ministerstvy a vládními orgány, výzkumnými institucemi, lokální samosprávou, neziskovými organizacemi a orgány OSN;
- podpora „shora“ je znovu zdůrazněna jako klíčová pro úspěšné fungování procesu; „... národní vlády by měly přijmout odpovědnost za rozšíření procesu bez toho, že by jej přímo řídily. Vláda by měla být otevřena různým ideám a měla by být ochotna mainstreamovat otázky stárnutí do relevantních oblastí politiky“ (Venne 2005b:15)

¹¹ Pro jeho chronologický přehled viz Venne 2005b.

¹² V ČR tuto funkci vykonává Oddělení prevence sociálně zdravotní diskriminace MPSV. Výsledky hodnocení naplňování MIPAA jsou zveřejňovány na webových stránkách MPSV.

Regionální implementační strategie pro Madridský mezinárodní akční plán stárnutí 2002

V návaznosti na vydání globálního Madridského plánu byla v Berlíně ve stejném roce upořádána Ministerská konference pro stárnutí, jejímž výsledkem byla „Regionální implementační strategie pro Madridský mezinárodní akční plán stárnutí 2002“ (RIS MIPAA), kde se problematika globálního stárnutí přesunula ke specifickým otázkám stárnoucí Evropy. I zde ovšem, podobně jako v případě MIPAA, jeden z prvních závazků zní: „Přivést stárnutí do centra všech politik s cílem přivést společnosti do souladu s jejich demografickým stárnutím tak, aby bylo dosaženo společnosti pro každý věk“ (RIS MIPAA 2002: para 1). Mainstreaming stárnutí je tak oficiálně definován jako priorita veřejné správy v zemích sdružených v Evropské hospodářské komisi (UNECE).

Stejně jako u Madridského plánu je i v této Regionální implementační strategii mainstreaming (věku, stárnutí, zdraví, genderu atd.) výslovnou prioritou:¹³

- V článku 2 se deklaruje nutnost tvorby takových opatření a politik, které by byly v souladu s demografickými změnami - mainstreamingu stárnutí: „Naším globálním závazkem je přivést otázky stárnutí do všech politických oblastí s cílem zajištění genderově senzitivních a na důkazech založených, koordinovaných a integrovaných opatření (politik), abychom sladili společnosti a ekonomiky s demografickou změnou. Tento požadavek se vztahuje rovnoměrně na oblasti zdraví, ekonomiky, pracovního trhu, sociální ochrany a vzdělávání.“
- Článek 14 se zabývá participací starších lidí na tvorbě těchto politik a opatření: „...Vlády, poskytovatelé služeb a občanská společnost by měli vzít v úvahu pohled starších lidí na design produktů a poskytování adekvátních služeb. ...Vlády a ostatní aktéři by měli vynaložit veškerou energii, aby potřeby a zájmy starších lidí byly zastoupeny v rozhodovacích procesech na všech úrovních a ve všech oblastech. Vlády by měly podpořit vznik takových organizací a mechanismů, které by reprezentovaly starší osoby, a na vhodných úrovních by byly zastoupeny v rozhodovacích procesech při tvorbě adekvátních opatření.“
- Článek 68 a 69 hovoří o mainstreamingu zdraví a gender mainstreamingu a také o nutnosti sběru věkově senzitivních dat: „... Podporovat zdraví a „well-being“ (pohodu) v průběhu celého životního cyklu pomocí mainstreamingu zdraví, a to skrze komplexní opatření. ...Všechna opatření zdravotní péče by měla být vyvinuta, zlepšována a hodnocena z pohledu dopadu jejich efektů na muže a ženy v rámci gender mainstreamingu. Aby bylo možné tyto efekty zhodnotit a provést odpovídající opatření, je nezbytné sbírat adekvátní data a mít k dispozici statistiku tříděnou podle pohlaví i věku.“
- Závazek 8 vyžaduje mainstreaming genderového přístupu do stárnoucí společnosti.

RIS MIPAA česky ke stažení na stránkách MPSV
<http://www.mpsv.cz/files/clanky/1206/konference.pdf>

¹³ Volně parafrázováno z anglického originálu.

Národní program přípravy na stárnutí 2003 - 2007 (NPPNS)

Národní program přípravy na stárnutí ČR pro období 2003 - 2007 byl přijat vládou ČR v roce 2002. Jeho přijetí chronologicky předcházelo vydání MIPAA, přesto je s ním v plném souladu. Nejedná se o akční plán, což má za následek relativně malý implementační potenciál. Jaké byly ambice tohoto plánu dokumentují slova Předkládací zprávy k Informaci o plnění NPPNS: „Národní program přípravy na stárnutí na období let 2003 až 2007 vychází z respektu k lidským právům a jasně definovaných etických hodnot. Je programem pro celou společnost. Program stanovuje opatření, jejichž cílem je zajistit, aby dílčí politiky adekvátně reagovaly na změny ve věkové struktuře populace a změny ve společnosti a aby tyto změny byly využity ve prospěch občanů České republiky. Nejedná se o program pouze pro seniory, ale o program pro všechny generace. Stárnutí a příprava na stáří je pojmána jako celoživotní proces, v němž aktivní a nenahraditelnou roli hraje každý jedinec se svou individuální odpovědností.“ (Předkládací zpráva k Informaci o plnění... 2006) Provedená evaluace NPPNS v roce 2005 však naznačila, že ochota spolupracovat v této oblasti, a to na různých úrovních veřejné správy je vzhledem k přetrvávajícím potřebám a otázkám relativně malá a samotný program byl v ČR v průběhu sledovaného období jen zcela minoritním aktérem politiky stárnutí.

V evaluační zprávě (Informace o plnění ..., 2006) najdeme přehled aktivit příslušných ministerstev realizovaných k plnění NPPNS v období od přijetí programu, tj. od května roku 2002. Informace je členěna do deseti částí, které odpovídají jednotlivým kapitolám Programu (I. Etické principy, II. Přirozené sociální prostředí, III. Pracovní aktivity, IV. Hmotné zabezpečení, V. Zdravý životní styl, kvalita života, VI. Zdravotní péče, VII. Komplexní sociální služby, VIII. Společenské aktivity, IX. Vzdělávání, X. Bydlení), přičemž je často patrná přílišná obecnost deklarovaných aktivit a chybí zde zejména kritická reflexe neprovedených záměrů NPPNS. V této zprávě je v příloze zastoupeno také sedm krajů a tři města,¹⁴ z toho většina z nich podává zprávu především či pouze o rozvoji a nabídce sociálních služeb, což je významné zjednodušení tematického záběru NPPNS. Z pohledu příkladu dobré praxe je tak možno citovat zejména město Ostrava, které v této příloze evaluační zprávy referuje o relativně širokém záběru proseniorských aktivit, a splňuje tak dimenzi věkově specifických aktivit. Mainstreaming stárnutí se však v předložených zprávách de facto vysledovat nedá.

Je sice pravdou, že celkové vyznění NPPNS je, že se jedná spíše o věkově specifické politiky a opatření, hledisko věkového mainstreamingu je však v programu také výrazně zastoupeno. Ať již zmíníme úvodní odstavce definující stárnutí populace jako zájem tří velkých věkových skupin nebo cíl celého dokumentu, kterým je „podpořit rozvoj společnosti pro lidi všech věkových skupin tak, aby lidé mohli stárnout důstojně, v bezpečí a mohli se i nadále podílet na životě společnosti jako plnoprávní občané“ (NPPNS, 2002:9) nebo specifitější opatření jako například paragraf: „Zajistit připravenost pracovníků veřejných služeb na práci se staršími osobami a seniory“ (§IX/14) nebo: „Při přípravě právních předpisů dbát na zařazení

¹⁴ Ministerstvo práce a sociálních věcí vyzvalo v roce 2006 ústy svého ministra hejtmany všech krajů a také primátory čtyř statutárních měst - Prahy, Brna, Plzně a Ostravy - k poskytnutí relevantních informací, požádalo o přehled aktivit a opatření na úrovni krajů a měst a o zmapování zpracování priorit a cílů Programu a seniorské problematiky obecně do regionální a místní politiky. Z oslovených měst tyto informace zaslalo Brno, Plzeň a Ostrava a z hejtmanů reagovali hejtmani Jihomoravského kraje, Karlovarského kraje, Královéhradeckého kraje, Moravskoslezského kraje, Pardubického kraje, Středočeského kraje a Ústeckého kraje. Zpráva z těchto poskytnutých informací tvoří samostatný dokument s názvem Příloha Informace o plnění priorit a opatření Národního programu přípravy na stárnutí na období let 2003 až 2007 na regionální a místní úrovni (Příloha Informace o plnění..., 2006).

institutů k prevenci a odstranění případného znevýhodňování z důvodu věku“ (§I/2). Přes zmíněné výhrady a omezení zůstává tento program (společně s jeho potenciální kritickou evaluací) i nadále jedním ze strategických a klíčových dokumentů jak pro tvorbu věkově inkluzivní společnosti, tak specificky i pro podporu rozšíření metody věkového mainstreamingu do všech oblastí veřejné správy v ČR.

NPPNS ke stažení na <http://www.mpsv.cz/cs/1055>

3.2 Úloha věkového mainstreamingu v boji proti věkové diskriminaci

Při dosahování cíle věkově inkluzivní společnosti a odstraňování věkové diskriminace může být mainstreaming věku využit k:

- poskytnutí prostředků k aktivnímu vyjádření se k potřebám lidí, kteří jsou oběťmi diskriminace,
- propagaci diversity a rovnosti ve společnosti,
- formalizaci mechanismů ovlivňujících rozhodování,
- vyžívání autorit a názorových vůdců k akcím proti věkové diskriminaci,
- monitoringu, dokumentaci a odkrývání věkové diskriminace,
- zachování rovnosti v politických agendách a k podpoře pozitivních akcí (protože tyto per se mainstreamingem věku nejsou) (Adaptováno z: Capacity... 2005:19).

Nežřídká se ve své praxi setkáváme s nepochopením konceptu věkové diskriminace u různých aktérů, zejména mimo sociální oblast. Deklarovaná absence věkové diskriminace je často, a dle našeho názoru mylně, zaměňována s faktickou **věkovou ignorancí** (tj. nedůležitostí (chronologického) věku pro politiky i mezilidské vztahy apod.). „My pro naše starší zaměstnance neděláme nic speciálního, my nediskriminujeme“ je typická věta, kterou tento přístup charakterizuje. Boj proti věkové diskriminaci je přitom balancováním na pravda tenké, ale jistě definovatelné hraně, mezi zajištěním rovnosti a respektem k různosti (Vidovičová, Rabušic 2005).

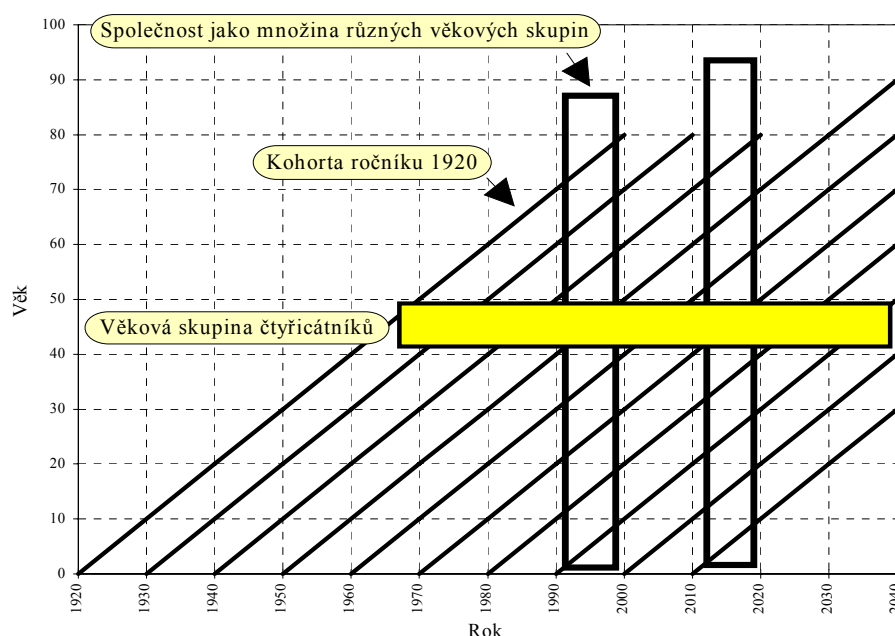
Mainstreaming je obecně pokládán za vhodnější alternativu pozitivní diskriminace. Zaměřuje se totiž na procesy, které diskriminují nebo vytváří diskriminující prostředí, nikoliv pouze na skupinu, která je diskriminací postižena. Pozitivní diskriminace vyžaduje kategorizaci. Aby mohla být opatření pozitivní diskriminace použita, musí být definována cílová skupina, a to vyžaduje nalezení společných rysů mezi jejími členy. Tato skupina je pak vnímána jako problém k řešení a dochází tak nejen k jejímu podhodnocování, ale i k její viktimizaci (Střílková 2006). Protěžováním určité skupiny (například seniorů) je vytvářeno riziko, že tato skupina bude sama v sobě utvrzována o své snížené schopnosti aktivně se zapojit a být prospěšný, a za druhé se takové zvýhodňování může stát důkazem neschopnosti této skupiny pro ostatní skupiny obyvatelstva. Přístup obsahující taková rizika může ve společnosti vést k ageismu - k negativním postojům a diskriminaci na základě věku. Bacchi (1996 in Střílková 2006) označuje pozitivní diskriminaci za pouhou inkorporační politiku, při níž dochází pouze k přidání členů diskriminované skupiny do stávajících struktur, bez jejich systémové změny. V pozadí pak stojí předpoklad, že pouhá

3. Mainstreaming věku, stárnutí a stáří - věkový mainstreaming

přítomnost zástupců dané skupiny přinese požadovanou změnu. Naproti tomu ideálem mainstreamingu je rovnost respektující diverzitu. Cílem není odstranění rozdílů, ale jejich akceptace bez vymezování binárních protikladů - dobrý/špatný, nadřazený/podřazený či zasluhující/nezasluhující (Střílková 2006). V neposlední řadě jsou strategií věkového mainstreamingu ohledy k pokud možno všem věkovým skupinám tak, aby došlo k sanaci nerovných podmínek tam, kde je např. připravovaná politika vytváří, nikoliv k paušálnímu zvýhodňování určité skupiny např. seniorů.

Na tomto místě považujeme za nutné se ještě pozastavit u konceptu skupin. V konceptu mainstreamingu věku často hovoříme o věkových skupinách. Tím máme na mysli skupiny v určitém věku, např. 0 - 6 let, lidé nad 80 let apod. Při tvorbě praktických opatření se tento interval může krýt s konkrétním ročníkem narození, kdy pak hovoříme o věkových kohortách či jednoduše kohortách (např. lidé narození mezi lety 1980 a 1989).

Obrázek č. 2 Schéma společnosti jako množiny různých věkových skupin

Zdroj: Vidovičová, Rabušic 2003:10.

Považujeme však za nepřesný relativně hojně využívaný koncept sociálních skupin zaměněných za kohortu nebo věkovou skupinu. Klasické sociologické přístupy definují sociální skupinu v širokém smyslu jako jakékoliv lidské seskupení ať v reálném prostoru a na základě reálných interakcí nebo na základě určitých kritérií, společných znaků. Pojem „skupina“ obvykle předpokládá: interakci mezi členy, existenci komunikační sítě, společnou činnost/cíl, diferenciaci pozic/rolí, shodný normativní systém a vědomí příslušnosti či odlišnosti.¹⁵ Ve smyslu této definice senioři klasickou sociální skupinu nepředstavují. Stáří je sociální konstrukt, jeho existence, obsah a hranice jsou vyjednávané v sociálních interakcích mezi aktéry, což jej činí flexibilním a historickým podmínkám podřizujícím se konceptem. Hranice seniorské skupiny nelze v reálném prostoru a čase jednoznačně určit („ty jsi senior, ty už ne“), ale zejména - a

¹⁵ Podrobněji viz např. Petrušek (1996) in Velký sociologický slovník.

to je podstatně závažnější výtka - senioři jako případná skupina postrádají velkou většinu očekávaných znaků, z čehož zřejmě nejvýznačnější jsou poslední dvě charakteristiky: normativní systém a vědomí příslušnosti či odlišnosti.

Absence společně zastávaných hodnot a sebeidentifikace „já jsem senior“ přináší řadu praktických omezení při tvorbě seniorské agendy či politiky stáří obecně.¹⁶ Je tak totiž obtížné určit, kdo vlastně tvoří cílovou skupinu těchto opatření a jaký je její specifický zájem. Neexistence skupiny a přímočaré identifikace s ní má za následek absenci lobbistických skupin sdružených na základě společných znaků, která by takový společný zájem prosazovala. Dnes je již téměř všeobecně přijímaným faktem, že ať už demograficky vymezujeme seniorskou skupinu jakkoliv, je to jedna z nejheterogennějších kategorií v moderních společnostech. Mají tedy lidé nad 60 nebo 65 let něco společného? Například Mareš (1998) dokazuje, že senioři - oproti běžně akceptovanému klišé - nejsou jednotná voličská základna, což se ostatně prokázalo i v analýzách referenda o přístupu ČR k Evropské unii. Je tak obtížné odpovědět na otázku, zda vůbec existuje čistě seniorský zájem, jaký je a zda je to něco, na čem by jiné „sociální skupiny“ zájem neměly; a zda jsou senioři schopni a připraveni tento seniorský zájem formulovat. Přesto, že by příklady politických, ekonomických i lobbistických uskupení ze zahraničí mohly napovídat pozitivní odpověď, je potřeba zvážit danou otázku v rámci lokálního kontextu, ve kterém je mainstreaming aplikován. Příklady takových silných zahraničních lobbistických uskupení existují a ty z anglo-americké provenience začínají být známé i u nás: např. masová American Association of Retired Persons - AARP (<http://www.aarp.org/>), Grey Panthers (<http://www.graypanthers.org/>), Age Concern (<http://www.ageconcern.org.uk/>), HelpAge International (<http://www.helpage.org/Home>) apod. U nás jsou tyto snahy spíše sporadické a jen málokterá má dlouhodobějšího trvání. Ty stabilnější jsou přidruženy k sociálně-zdravotním aktivitám: občanské sdružení Život 90 (www.zivot90.cz); Gerontocentrum a Česká Alzheimerovská Společnost (<http://www.gerontocentrum.cz/>; www.stari.cz); ty (relativně) nejméně úspěšné byly organizovány na politickém principu (Strana důchodci za životní jistoty). Přestože existence seniorských politických stran je v Evropě již ustáleným fenoménem,¹⁷ včetně lobby při Evropském parlamentu (European Older People's Platform AGE - <http://www.age-platform.org/>; European Federation for the Welfare of the Elderly EURAG (<http://www.eurag-europe.org/index.php?id=336>), v ČR se společný politický zájem seniorů rodí jen pozvolna. V neposlední řadě by bylo možné zmínit příklady organizací, které se profilují jako seniorské na platformě zájmů ekonomických - např. Silver Economy (<http://www.silvereconomy-europe.org/>), aj.

Určitou úlohu v advokaci a lobby seniorského zájmu má u nás od roku 2005 Rada seniorů České republiky (<http://www.rscr.cz>), jež ve svých stanovách deklaruje: „posláním rady jako představitele seniorů je vytváření otevřené společnosti pro všechny generace, koncipování mezigeneračních vztahů, dialogu a tolerance, aktivizace starší generace pro duchovní, kulturní, sociální, ekonomický a společenský rozvoj v České republice“ (Stanovy ..., §2 (1)) a která sjednocuje krajské, městské a místní Rady seniorů. Rada seniorů je také vydavatelem seniorských novin, které vycházejí od 1. 10. 2005 jako dvoutýdenník pod názvem Doba seniorů (viz <http://www.rscr.cz/novinyDS/komplet42007.pdf>).

¹⁶ Významným faktorem, který takovou sebeidentifikaci znemožňuje, je nepochybně negativní stigma, které je se stářím (a v návaznosti i s umíráním) spojováno (Vidovičová, Rabušic 2005).

¹⁷ Seniorské politické (a v některých případech i parlamentní) strany má například Chorvatsko, Slovinsko, Rusko, Itálie, Německo (www.electionworld.org).

Identifikovat společné seniorské „potřeby“ může představovat problém, neboť senioři je nemusejí sdílet jen na základě svého chronologického věku. Zavedeme-li ovšem nějaké další dimenze, např. prostorovou, tento teoretický problém nalézají své řešení. Zatímco senioři ve smyslu lidí nad 60 let sociální skupinou nejsou, senioři v dané obci takové charakteristiky splňovat mohou. Mainstreaming jako metoda politickou (resp. veřejnou) angažovanost cílové skupiny nevyžaduje, ale její existence zásadně usnadňuje získání veřejné podpory a identifikaci toho, kdo jsou „oni“ ve veřejném zájmu. Mohlo by se zdát, že existence pro-seniorských lobbistických organizací není nutnou ani postačující podmínkou existence boje proti věkové diskriminaci ve společnosti. Máme však za to, že jejich neexistence, malá sociální podpora, nedostatečná členská základna nebo omezené financování jsou překážkou **efektivního** boje proti věkové diskriminaci, a to zejména jsou-li v ohrožení vyšší věkové skupiny.

4. Praktické postupy mainstreamingu věku a stárnutí - „manuál“

Předchozí kapitoly se věnovaly obecně vymezení mainstreamingu, krátce jsme se dotkli jeho ukotvení v modelech veřejné správy a věnovali jsme se advokacii mainstreamingu: detailně jsme jej popsali jako závazek vyplývající z mezinárodních i národních dokumentů a pokusili jsme se zdůraznit jeho význam při odstraňování věkové diskriminace a dalších typů nerovností. V následující části se již zaměříme na praktické metody provádění této strategie. **Budeme se věnovat především problematice věkového mainstreamingu**, otázek věkově specifických politik se dotkneme pouze okrajově. Pokusíme se ukázat, jak je možné přinést hledisko věku do centra tvorby politiky (*policy*) bez ohledu na její kontext či úroveň, jaké metody k tomu využít a jaká úskalí na této cestě je nutné překonávat. My sami jsme tuto metodu dosud testovali pouze v experimentálním prostředí na malé, genderově a věkově homogenní skupině zástupců lokální samosprávy sociálních služeb.¹⁸ Je proto téměř jisté, že praktik, který by chtěl tuto metodu aplikovat, se setká s dalšími omezeními a problémy, které v tomto úvodním textu nebylo možné znát, zahrnout je a pracovat s nimi.

Následující část textu je uvedena obecným výčtem nástrojů věkového mainstreamingu a pokračuje detailnějším rozpracováním jednotlivých položek. Naší snahou je poskytnout jakousi „kuchařku“ či „jízdní řád“, podle kterého by bylo možné aplikovat strategii mainstreamingu na různé úrovně vedení. V principu tyto úrovně nejsou omezeny, metoda může být aplikována na tvorbu národních politik a strategických dokumentů, stejně jako na konkrétní, lokální aktivity např. místní samosprávy. V příloze také citujeme krátký „dotazník“ pro aplikaci v komerčních firmách, přičemž za takovou firmu se pro účely budování věkově inkluzivní společnosti může považovat i úřad či odbor s vlastní personální politikou.

4.1 Základní předpoklady mainstreamingu

Jako každá snaha o zlepšení veřejné správy, tak i mainstreaming vyžaduje vklad nové energie nebo efektivnější či inovativní využití zdrojů stávajících. Předpoklady úspěšného provádění mainstreamingu, tedy zvýznamňování otázek věku a stárnutí v politice obecně, vyžaduje lidské zdroje, dovednosti, znalosti, expertízu, otevřenost a transparentnost všech procesů, formalizovanou strukturu, odpovědnost, týmovou diverzitu, nediskriminující postoje v rámci vlastní organizace/instituce a v neposlední řadě dostatečné finanční zdroje. Veškeré akce plynoucí z mainstreamingu věku a stárnutí by měly být blízké komunitě, pro niž jsou určeny, politicky konsenzuální, resp. nezávislé na jednom politickém programu (co možná nejvíce, z důvodu časové stability), veřejně angažované, informačně dobře ukotvené a dobře manažersky zvládnuté. Nejedná se tedy o žádné „speciální“ potřeby, ale obecně o dobrý management. Což ovšem neznamená, že jsou všechny tyto požadavky vždy splněny a připraveny k použití. Bylo by jistě pošetilé vyčkávat, až všechny tyto podmínky ideálního stavu splněny budou. Je naopak možné využít mainstreamingu jako startovacího impulzu pro jejich ustanovení a zkvalitnění.

¹⁸ Podrobnější informace o konání kurzu viz příloha.

Specificky pro mainstreaming věku by tyto obecné předpoklady měly být doplněny o:

- existenci věkově specifické legislativy (zejména zákaz věkové diskriminace, ale i další relevantní opatření);
- existenci (případně ustanovení) funkčních struktur a politických opatření artikulujících věk jako relevantní otázku;
- statistická data tříděná dle věku, pohlaví, etnicity apod., a to ve vzájemné kombinaci;
- dostatečné znalosti vztahů mezi generacemi, věkově specifických potřeb, úlohy věku ve společnosti, vztahů mezi společností a jedincem v různých fázích životního cyklu apod.;
- znalosti fungování vládních orgánů a administrativy;
- zajištění rovné participace všech věkových skupin (resp. jejich advokátů/ zástupců) v politickém a veřejném životě a v rozhodovacích procesech;
- nezbytné finance a lidské zdroje.

4.2 Nástroje věkového mainstreamingu

Různí autoři pojmenovávají nástroje pro mainstreaming různě. V zásadě je však možné je vždy rozdělit do tří základních skupin (dle Mackay a Bilton (2003)):

- nástroje **analytické**: mají „odkrývat problém“ - jsou to statistiky tříděné dle věku, survey, ankety a prognózy, výzkumy, kontrolní seznamy, pokyny, hodnocení dopadu na různé skupiny (př. *age assessment* - analýza dopadu), tvorba indikátorů a nástrojů pro monitoring (sledování)...
- nástroje **vzdělávací**: slouží ke zvyšování povědomí, přenosu vědomostí a podpoře vzdělávání a tréninku - např. následné akce, mobilní nebo tzv. „flying“ experti, manuály a učebnice, edukativní materiály pro použití ve školách...
- nástroje **konzultační** a participativní: jsou určeny k zlepšování kvality tvorby politických opatření a prohlubování demokracie: pracovní a řídicí skupiny, adresáře, databáze a organizační grafy, participace všech věkových a sociálních skupin na rozhodování, konference a semináře, slyšení a konzultační fóra...

Rámeček č. 1 **Rekapitulace nástrojů mainstreamingu stárnutí**

Mainstreaming stárnutí a věku je přinášení hlediska věku zejména tam, kde dosud nebylo přítomno. Ve zkratce mainstreaming znamená:

- o stáří **VĚDĚT**: analytické nástroje, sběr dat
- o stáří **MLUVIT**: zvyšování povědomí, edukace...
- stáří **SLYŠET**: konzultace...
- do stáří **INVESTOVAT**: přehodnocování rozpočtů ...
- ... a to vše jako doplněk k běžným seniorským politikám

Venne (2005a) nabízí šest základních bodů, nástrojů využitelných v procesu mainstreamingu stárnutí, které v následujícím textu detailněji rozpracováváme. Jsou to:

- (1) sběr dat a jejich analýza,
- (2) zvyšování povědomí, advokacie a vzdělávání,
- (3) indikátory úspěšné implementace,
- (4) odraz stárnutí v sociálních výdajích,
- (5) analýza dopadu a evaluace,
- (6) (nad)národní koordinace a kooperace.

Těchto šest bodů je hrubým návodem poskytujícím dostatečný manipulační prostor pro lokální variabilitu a rozdílný rozsah plánovaných akcí. Z předchozího můžeme vidět, že mainstreaming je více než pouhá existence (akčních) plánů, které jsou až příliš často považovány za dostatečné naplnění mainstreamingových cílů.

4.2.1 Sběr dat a jejich analýza

Cílem tohoto kroku je získat dostatečný vhled do problému a analýzu situace, ze které by měla hledaná řešení vycházet. V pozadí tohoto bodu leží snaha o podporu rozhodnutí založených na důkazech a „tvrdých datech“ (*evidence based*). Mainstreaming klade velký důraz na demografická, sociologická a ekonomická data a jejich dostupnost, validitu (že měří to, co chceme měřit) a reliabilitu (že to měří správně). V ideálním případě jsou proto preferována data získaná kombinovanými, tj. jak kvantitativními, tak více kvalitativními technikami, aby šíře a hloubka získaných informací odpovídala záměru, který sledujeme. Zapojení příslušníků cílové skupiny do procesu sběru dat a jejich vyhodnocování je hodnoceno nejen jako přínosné, ale zcela zásadní (Jamieson, Victor 2002).

Společensko-vědní výzkum sehrává v mainstreamingu roli zcela zásadní. Aby však jeho výsledky mohly být respektovány jako základ pro zvyšování povědomí a ovlivňování formulace politiky a její evaluace, musí splňovat základní vědecké standardy. Výzkum musí být založen na expertním vědění a dovednostech v kombinaci s vzhledem do lokálních podmínek tam, kde je to relevantní. Praxe tvorby vlastních výzkumů veřejnou správou nebo nevládními organizacemi se příliš neosvědčily, pokud nedisponují kvalifikovaným personálem (sociologové, psychologové). V některých případech je možné přistoupit k anketě, která neklade takové nároky na reprezentativnost a zpracování a může být rychlou a přístupnou náhražkou klasického sociologického výzkumu. Ale i v takových případech se považuje za důležité konzultovat experta v základních otázkách, jako jsou tvorba výzkumného nástroje (anketního lístku), jeho distribuce a základy pro zpracování.

Dotazník, resp. anketní lístek musí být pečlivě a plánovitě zpracován, aby úsilí do něj vložené přineslo relevantní informace. Otázky musí být kladeny jednoznačně, musí se ptát vždy jen na jednu věc¹⁹ a měly by se týkat jen jednoho úzce vymezeného tématu (tzv. „nehonit více zajíců najednou“). Při tvorbě dotazníku je také nutné se

¹⁹ Příklad špatné, ale často se objevující otázky: „Chodíte k lékaři a využíváte pečovatelské služby? (ano/ne)“. Tady vlastně nevíme, na kterou část otázky respondent odpovídá. Správně musí být taková otázka rozložena do dvou.

rozhodnout, zda chceme sledovat: **fakta** (k tomu ale obvykle spíše využíváme formální statistiky a záznamy); **znalosti** (co respondenti vědí o dané věci); **postoje** (jaká jsou subjektivní stanoviska, názory, domněnky); nebo **chování** (co lidé dělají, jak reagují na politiku, která je předmětem hodnocení). Každý z těchto bodů vyžaduje jinak položenou otázku a obvykle s sebou nese nestejnou spolehlivost získané informace. Lidé jsou obvykle jen neradi „zkoušeni“, a proto nebývá jednoduché se dotazovat na znalosti, ne vždy je jednoduché odlišit, jestli postoje, o kterých se respondenti vyjadřují, jsou jejich vlastní nebo takové, jaké si oni myslí, že byste chtěli slyšet apod.²⁰

Tvorba dotazníku pro kvantitativní šetření by také měla zohledňovat osobu respondenta. Lawton a Herzog (1989) se věnovali specifikům, jaké má dotazování se staršími respondenty, kteří v případě mainstreamingu stárnutí často tvoří hlavní cílovou skupinu. Navrhují proto několik praktických rad:

- dotazníky a pomocné karty by měly být tištěny velkým písmem v dobře čitelném fontu (např. Times New Roman, používání běžného písma, nikoliv všechna písmena velká);
- někteří starší respondenti již nemusí tak dobře slyšet, ale dokáží to dobře skrývat, je potřeba být na takovou situaci připraven, být citlivý a přizpůsobit hlas (nekřičet, mluvit srozumitelně a artikulovat, není nutné mluvit pomalu, příliš pomalé tempo hovoru bývá obtížnější sledovat než přirozené tempo hovoru);
- starší respondenti nemusí být zvyklí na zodpovídání dotazníkové formy, jako jsou již lidé mladší, systém otázky a odpovědi by měl být vysvětlen;
- dichotomie (ano/ne) nejsou u starších respondentů příliš oblíbené, neradi se tak vyjadřují, a proto hodně takových otázek může zůstat nezodpovězeno nebo odbyto jako „nevím“; nejoblíbenější jsou vyvážené pětibodové škály a dostatečný čas na promyšlení odpovědi;
- na řadu otázek lidé bez ohledu na svůj věk dávají pozitivnější odpověď jako součást určité sebeobrany, resp. hodnotí pozitivněji, pokud jsou na dané situaci závislí. To se dá ošetřit specifitějšími otázkami na konkrétní věci (např. obecně se jim něco líbilo, ale když byli dotazováni na konkrétní části budovy, formální procedury apod., tak už nebyli tak „spokojeni“ a při otázce „co by se mohlo v příštím období zlepšit“ se začala objevovat kritika současného stavu);
- je dobré se vyvarovat formátu „problém pro vás“, v takových případech zafungují psychologicky defenzivní mechanismy a nedochází k popisu reality;
- někdy bývá obtížné zajistit si k respondentovi přístup, mezi osvědčené postupy patří: poslat dopis na hlavičkovém papíře vysvětlující:
 - 1) zájem instituce o výzkum, účel studie a potencionální užitek, který ospravedlňuje ten zájem;
 - 2) proceduru (co se očekává, že bude respondent dělat, kolikrát a po jak dlouhou dobu);
 - 3) anonymitu všech informací;
 - 4) přínos pro respondenta, případně pro další osoby.

²⁰ Zájemce o detailnější informace o sociologických výzkumech odkazujeme na publikaci Dismana *Jak se vyrábí sociologická znalost* (1993).

Dopis by měl obsahovat jméno, adresu a nějakou identifikaci osob, které mohou poskytnout další informace a zodpovědět otázky a také kontakt na osoby, které mohou zvýšit kredibilitu výzkumu (např. starosta obce apod.). Dopis musí být krátký, je vhodné jej doplnit telefonickým potvrzením schůzky. Respondent by měl mít svobodnou volbu, kde se rozhovor uskuteční, zda u něj doma či kdekoli v jinde, kde navrhne, a nikdo jiný by rozhovoru neměl být přítomen;

- osvědčilo se, když je pro dotazování starších osob využito věkově blízkých tazatelů;
- je plnou a nesmazatelnou odpovědností vedoucího výzkumu, aby zajistil anonymitu respondenta a poskytnutých dat, aby celé šetření probíhalo v souladu s platnou legislativou (např. o ochraně osobních dat) a v celém procesu nebylo nijak ohroženo bezpečí a integrita respondenta.

Způsoby získávání dat (metody) mohou být různorodé:

- survey - kvantitativní (dotazníkové) výběrové šetření,
- konzultace,
- pozorování,
- administrativní databáze,
- focus groups (ohniskové skupiny),
- hloubkové rozhovory,
- pilotní projekty,
- analýza stížností, doporučení,
- zpětná vazba od uživatelů,
- analýza „příkladů dobré praxe“,
- akademické publikace,
- a další...

V případě, že instituce nemá prostředky či kapacitu na vlastní speciální výzkum, může pracovat s dostupnými informacemi a vytvořit si tzv. sekundární analýzu z dostupných výzkumů z různých zdrojů. Volba zdroje bude záležet na tématu, na kterém pracujeme. Dobrým zdrojem či alespoň rozcestníkem bývají akademické instituce a výzkumné ústavy, které často mohou takovou zprávu na zadané téma zpracovat např. z již dostupných celorepublikových dat. Ve všech případech je však nutné sledovat následující charakteristiky:

- zdroj dat (jeho věrohodnost, adekvátnost sledovanému problému),
- stáří dat (datum), možnost srovnání v čase,
- zda se jedná o primární nebo sekundární analýzu (analýza již jednou analyzovaných a publikovaných dat),
- dostupnost třídění dle požadovaných charakteristik.

Data, ať již ta, která sami získáváme, nebo výsledky sekundární analýzy musí být k dispozici v adekvátním třídění dle hlavních sociodemografických znaků, z nichž

věk v nepříliš širokých kategoriích a pohlaví jsou zcela nezbytným základem. V případě sekundárních analýz bývá problémem nedostatek takových relevantních informací na úrovni krajů a obcí a nedostatečná schopnost tato data a hlavně poznatky z nich aplikovat do praxe.

Některé vybrané rozcestníky k užitečným datům a publikacím uvádíme níže:

- Český statistický úřad: www.czso.cz
- Výzkumný ústav práce a sociálních věcí: www.vupsv.cz
- Ministerstvo práce a sociálních věcí: www.mpsv.cz
- Elektronický portál územních samospráv: www.epusa.cz
- Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR: www.uzis.cz
- Monitoring the Regional Implementation Strategy: www.monitoringris.org
- Portál pro seniory: www.seniori.org
- Společnost přátelská ke všem generacím: www.spvg.cz
- Český helsinský výbor: www.helcom.cz a mnohé další...

4.2.2 Zvyšování povědomí, advokacie a vzdělávání

Druhým významným nástrojem mainstreamingu věku je advokacie, vzdělávání a zvyšování povědomí o řešené otázce. Seniorská advokacie a lobby v ČR má zatím jen omezenou působnost a veřejnou podporu, nicméně snahy o zvýšení informovanosti veřejnosti o otázkách týkajících se stáří a seniorů přece jen začínají narůstat. K mainstreamingu patří i veřejná advokacie relevantních akčních plánů a politik.

V manuálu Capacity Building (2005) je jako **cíl** zvyšování povědomí požadována „změna postojů, chování a vzorců, mobilizace pozitivní podpory nového opatření a propagace zavedení potřebné agendy“ (Capacity... 2005:26). Cílovou skupinou jsou obvykle veřejné mínění, (potencionální) oběti, zaměstnavatelé a poskytovatelé služeb, ostatní veřejné subjekty. Typicky je zvyšování povědomí dosahováno skrze poskytování informací, organizování kampaní, vzdělávání a trénink, zveřejňování výzkumů, síťování a vytváření aliancí, práci s médii, přičemž jednu ze stěžejních úloh mohou hrát v tomto procesu také neziskové organizace (NGOs). Někteří experti považují zvyšování povědomí za hlavní složku mainstreamingu, případně tento koncept ztotožňují se samotným mainstreamingem (tj. přiváděním do centra zájmu).

Zvyšování povědomí má zcela zásadní význam zejména při snaze o změnu v oblastech, které nejsou jako „problematické“ dosud rozpoznány nebo jejichž význam je (záměrně) snižován ostatními politickými agendami. Otázky věku a stáří jsou v tomto případě často typickým příkladem (např. problematika seniorů by zřejmě nebyla veřejnou otázkou, kdyby nebyla spojena s otázkou finanční udržitelnosti penzijních systémů). Veřejné mínění zde sehrává zcela zásadní roli. Pokud se veřejnost o daný problém nezajímá, je jen malá pravděpodobnost, že by se stal problémem veřejným, tj. politickým.

V oblasti věkového mainstreamingu, kde je konečným cílem snižování věkové diskriminace, mohou jako příklad zvyšování povědomí sloužit i další prostředky používané v boji proti ageismu, jako je např. zvyšování povědomí o úloze a cílech nevládních organizací zabývajících se diskriminací a seniorskou advokací; poskytování osobních příkladů toho, jaké to je být diskriminován (tj. učením lidí *vcítit* se do obětí diskriminace) a upouštěním od vnímání obětí jako „těch druhých“. (viz např. report Capacity... 2005, Vidovičová, Rabušic 2005 aj.).

Práce s komunitou

Práce s komunitou může zahrnovat celou řadu akcí a kampaní, v nichž jsou artikulovány zájmy různých věkových skupin. Může se jednat o veřejná zasedání obecních rad na určité transversální téma, zavedení různých informačních kanálů (místní zpravodaje, vývěsky, internetové diskuse, lokální vysílání rádia a televize apod.), ale i o specifické metody, jako jsou např. plánovací víkendy k řešení určité problematiky, např. rozvojového záměru, urbanistického plánu, veřejného prostranství atd.²¹ Tyto metody a techniky umožňují aktivně získávat od lidí jejich zkušenosti, nápady, motivace, spolupráci i spoluodpovědnost. Jejich cílem je využití občanského potenciálu pro rozvoj obcí, měst a regionů (Clark 2004).

Specifickou kapitolu v oblasti práce s komunitou tvoří komunitní plánování sociálních služeb, jež rovněž disponuje propracovanou metodikou a řadou manuálů a příruček z této metodiky vycházejících.²²

Bez ohledu na silný důraz na mezigenerační porozumění, jež by mělo být při práci s komunitou v popředí, lidé věkově blíže si budou pravděpodobně více rozumět. Proto se považuje za vhodnější, pokud komunikaci se seniory v obci zajišťují osoby ve středním a vyšším věku, než lidé mladí. Na druhou stranu seniorskou advokacii, zejména vůči „vnějšimu“ světu, dělají velmi dobře i lidé mladí. Vzhledem k stále ještě rozšířeným stereotypním postojům vůči stáří mohou mladí lidé snáze projít přes „gate keepers“, tj. mohou získat přístup do míst, kde jsou starší lidé diskriminováni, a zastupovat a hájit tam jejich hlas.

Média

Média jsou nepochybně nejsilnějším kanálem jak pro vytváření stereotypů, tak pro jejich odbourávání. Hrají proto významnou roli i v mainstreamingu, zejména v oblasti zvyšování povědomí mezi veřejností, ale také i v oblasti získávání podpory pro určitý záměr či politiku. Za nejlepší praxi se považuje navázat spoluprací

²¹ O těchto technikách a metodách komunitního rozvoje a plánování podrobně pojednává řada publikací, jež mají charakter přehledného návodu či manuálu. Věkové hledisko je v nich však pochopitelně zahrnuto často jen na obecnější úrovni (například když hovoří o nutnosti oslovení a zapojení všech možných zájmových skupin). Případný uživatel by se proto měl snažit o aplikaci těchto metod a technik i se zahrnutím principů věkového mainstreamingu či mainstreamingu stárnutí. Jedná se například o tyto publikace: Clark, S. 2004. *Tvorba vize komunity. Příručka pro společné plánování udržitelného rozvoje komunit*. Brno: Nadace Partnerství; Madlen, K. 2003. *Utváření místa. Příručka k vytváření kvalitních veřejných prostranství*. Brno: Nadace Partnerství; Wates, N. 1999. *Akční plánování*. Brno: Nadace Partnerství; Nawrath, M. ed., 2003. *Plánovací víkend. Příručka pro společné plánování veřejných prostranství*. Brno: Nadace partnerství; Lenda - Chaloupková, H. *Moje obec, moje město - věc veřejná. Techniky k zapojování veřejnosti do místních plánovacích procesů*. Brno: Nadace Via, 2000

²² Příruček na téma komunitního plánování sociálních služeb je celá řada, např. viz příručky projektu Komunitní plánování sociálních služeb (<http://www.kpss.cz>), jež jsou dostupné on-line ze stránky <http://www.kpss.cz/index.php?art=publish&art_id=2&article=111> nebo příručka MPSV Průvodce procesem komunitního plánování sociálních služeb, viz <<http://www.mpsv.cz/cs/849>>.

4. Praktické postupy mainstreamingu věku a stárnutí - „manuál

s konkrétními novináři, kteří se danou problematikou zabývají. Média rozdělujeme jednak na:

- elektronická (TV, rádio),
- tištěná - noviny, časopisy, vlastní tiskoviny (letáky, brožury, ...)
- a virtuální - internet, mailing listy ...
- a za druhé z hlediska jejich působení na:
 - celostátní,
 - regionální (regionální přílohy, regionální vysílání),
 - a lokální (městské zpravodaje, webové stránky města, instituce).

Toto rozdělení je důležité vzhledem k odlišným cílovým skupinám, které různé formy médií zasahují. Bez povědomí o věkovém profilu čtenářů, posluchačů či uživatelů internetu není možné efektivně využívat těchto komunikačních kanálů pro věkově specifická sdělení. Zatímco internet je nejlevnější formou publikace, na straně konzumentů mediálních sdělení je stále ještě exkluzivní záležitostí a jeho dopad je tak omezen jen na určitý výsek veřejnosti. Podobně diváci TV a posluchači rádia mají rozdílný věkový profil nejen v závislosti na televizní a rozhlasové stanici, ale i na hodině vysílání a čtenáři v závislosti na typu periodika (viz např. Pácl 1998, Sedláková, Vidovičová 2006).

Spolupráce s médii může mít více forem:

- vydávání tiskových zpráv k novým politikám, politickým rozhodnutím apod.,
- pořádání tiskových konferencí,
- pozvání zástupců médií na pravidelná jednání,
- trvalejší spolupráce s konkrétními novináři, kteří se zabývají daným problémem, a např. zavedení jejich jména na seznam kontaktů pro zasílání pravidelných informačních „newsletterů“ (v ČR pravděpodobně zatím neexistuje dostatek novinářů specializovaných na problematiku seniorů, ale je možné hledat v tématech ze sociální oblasti, novináři pokrývající témata zaměstnanosti, zdravotní politiky apod.),
- psaní dopisů a vlastních příspěvků pro média s cílem jejich publikování,
- monitorování médií a spolupráce na zlepšení jejich práce s tématem věku a stáří.

Rámeček č. 2 **Tipy pro zlepšení vyváženosti informování o různých věkových skupinách**

Následující body jsou částečně založeny na Eversově (1997) zásadách pro referování o seniorské problematice a jsou doplněny o doporučení reflektující výše uvedená zjištění:

Mediální sdělení, které se snaží podpořit věkově inkluzivní společnost:

- se vyhýbá identifikaci věku, a to ať už číslovkou nebo opisem, a to všude tam, kde je to možné a účelné, tj. kde to není nutné pro kontext reportáže nebo článku. Je-li nezbytné tyto charakteristiky zmiňovat, mělo by být zcela zřejmé, proč jsou pro daný kontext relevantní. Tato zásada je zvláště důležitá, je-li informováno o zločinu.
- se pokouší vyhnout situaci, kdy by styl prezentace, citace či výroku, který je věkově diskriminační (ageistický) nebo který posiluje předsudky vůči stáří, vytvářel dojem, že se jedná o obecně přijímaný úhel pohledu, který by mohl být považován za legitimní. To se také vztahuje na ty situace, kdy je nějaká osoba nebo instituce nařčena z věkové diskriminace (ageismu). Ageistické citace uvádí jen pokud je to obzvláště relevantní.
- se vyhýbá nepodloženým generalizacím.
- reflektuje užití čísel a podílů, přičemž pozorně formuluje jejich komentář.
- reflektuje postoj autora vůči tématu a problému. Žurnalista obvykle vkládá do sdělení „část sebe“, každému informování by proto měla předcházet reflexe vlastních postojů vůči stáří a seniorům.
- chápe témata spojovaná se stářím ve větší šíři, než jak je tomu dosud. Širší pokrytí témat přispívá k vystižení heterogenity seniorské populace.
- respektuje pravidla žánru. Např. zpravodajství by nemělo obsahovat dramatizující a hodnotící výroky, jeho cílem je informovat.
- se snaží vyhnout použití seniorských témat k *infotainmentu*,²³ jak nejvíce je to v daném komerčním prostředí možné.

(převzato z: Sedláková, Vidovičová 2006:43)

Výše uvedená pravidla je možné vztáhnout i na psaní různých zpráv a informací. Je nutné si uvědomit, že jazyk je živá, kulturně podmíněná entita, která se postupně vyvíjí. Obvykle je dobré konzultovat se zástupci dotčené skupiny formu a způsob, jakým je o ní referováno. Lidé, jichž se zpráva týká, budou mít pravděpodobně větší cit pro „politickou korektnost“ v jazyce zprávy a budou moci poskytnout návod, jak případně text upravit v rámci respektu k různosti a rovnosti.

V anglo-amerických zemích již nějakou dobu probíhá diskuse mezi akademickou půdou a veřejností o vhodnosti různých pojmů označujících starší osoby. Například americká angličtina chápe pojem „senior citizen“ (starší občan) jako označení pro obyvatele domovů důchodců a podobných institucí. Často používaný termín „elderly“ je některými britskými autory (Bytheway 1995, Slatter 1995) považován za diskriminační (odkazující k nemohoucnosti) a požadují, aby přestalo jeho používání. Oproti tomu Calasanti et al. (2006) tvrdí, že používání pojmu „older people“ (starší lidé) místo „old people“ (staří lidé) je pitoreskní snahou o politickou korektnost, která je ale ve skutečnosti jen projevem ageismu a důsledkem negativního chápání stáří. Také v češtině intuitivně cítíme například rozdíl mezi pojmem senior a důchodce. Senior je novější termín a začíná se vžívat jeho chápání jako označení lidí mladších, soběstačnějších a bohatších než jsou „důchodci“. A snad jen už pro úplnost

²³ Novotvar vzniklý ze slov information a entertainment - informace a zábava.

anglický pojem „senior“ je pro starší osoby využíván rodilými mluvčími pouze sporadicky, a to zejména v americké angličtině, britská angličtina jej stále ještě chápe ve smyslu „starší (dříve narozený) - tj. jako přívlastek, případně služebně vyšší, nejvýše postavený v hierarchii“.

4.2.3 Indikátory úspěšné implementace

Třetím nástrojem mainstreamingu je ustanovení a sledování indikátorů úspěšné implementace proseniorských aktivit, tedy zejména sledování úspěšnosti politik a programů, ale i kontinuální sledování indikátorů kvality života apod. Tato evaluační cvičení by měla mít svoji stabilní periodicitu a měla by se zaměřit na *benchmarking* - tedy srovnávání a vyzdvihování ověřených a funkčních příkladů dobré praxe. Ke sledování indikátorů je možné využít některých forem výzkumu tak, jak byly popsány v kapitole 4.2.1 o sběru dat a jejich analýze - např. *focus groups* s uživateli nebo sledováním kvantitativních ukazatelů (např. kolik osob nad 60 let se po zavedení nového programu účastní veřejné správy; jaký je věkový profil volební listiny apod.).

4.2.4 Odraz stárnutí v sociálních výdajích

Za čtvrté, mainstreaming stárnutí musí mít svoji oporu v sociálním rozpočtu na všech úrovních. Venne (2005) doporučuje ustanovení úřadu pro mainstreaming věku a stárnutí v rámci ministerstva financí, tedy vytvoření jakéhosi advokáta mainstreamingu v centru finanční správy. Konečným cílem je zvýšení rovnosti v alokaci národních prostředků s ohledem na starší lidi v populaci. Adekvátně lze takovou funkci doporučit i na lokální úrovni. Problémem v této oblasti je nedostatečně široké uchopení problematiky seniorů, kdy jsou sledovány pouze „zvyšující se“ náklady na důchodové dávky, ale jsou zanedbávány výdaje na subtilnější oblasti. Respektive není sledováno, co je možné pokrýt z důchodové dávky a jaké výdaje (a jaké legitimní potřeby) důchodová dávka nekryje. Jak jsme již však upozorňovali několikrát, mainstreaming by neměl být využíván k jednostrannému zvýhodňování jedné věkové skupiny, ale spíše k pokusu o dosažení určité výdajové rovnováhy.

4.2.5 Analýza dopadu a evaluace

Pátým nástrojem mainstreamingu stárnutí je impaktová analýza (analýza dopadu) a evaluace nejen minulé a budoucí legislativy, ale i různých politik, programů a koncepcí. Zjištění, zda tato opatření adekvátně reflektují potřeby starších lidí, má však svoji váhu jen tehdy, není-li analýza dopadu prováděna formálně. Označení, že „přijatá opatření nemá žádný vliv na věkové/genderové skupiny“ jakoby vyvolávalo otázku, není-li tedy toto opatření přijímáno zbytečně.

V zásadě je možné rozlišovat mezi:

- monitoringem procesu v průběhu jeho trvání
- a hodnocením efektivnosti programu po jeho skončení.

Oba přístupy jsou vysoce cenné pro posouzení kvality a přínosu daného programu, včetně rozhodnutí o naplnění jeho cíle, identifikace oblastí, ve kterých je nutné provést určitou změnu či zlepšení, apod. Manuál „Lepší politiky, lepší výsledky - prosazování mainstreamingu sociálního začleňování“ (2006:118) se detailně věnuje otázkám hodnocení veřejných politik a řada bodů z této zprávy je relevantní i pro oblast mainstreamingu věku. Evaluace (hodnocení) by měla být základem pro rozhodnutí o pokračování určitého programu, o jeho modifikaci, rozšíření na další skupiny obyvatelstva nebo o jeho ukončení. Obecně je velmi obtížné hodnotit výkonnost veřejné správy, protože většina ukazatelů je buďto příliš hrubých (kvantitativní data, statistiky), nebo příliš specifických a „měkkých“ (kvalitativní data). Například zapojení neziskových organizací do procesu se běžně považuje za úspěch mainstreamingu, ale toto zapojení může pro státní správu a pro „zapojené“ NGOs znamenat různé věci. Podobně nám podíl vynaložených prostředků nic neřekne o jejich efektivitě. Hodnocení se tak obvykle spokojuje s přijatelným svědectvím o tom, jak určité opatření funguje, a nehledá stabilní důkaz vědecké kvality. Dopad politiky nebo programu lze také měřit finančními a lidskými zdroji přidělenými na jejich realizaci anebo jejich vlivem na míru spokojenosti všech zainteresovaných. (Lepší politiky... 2006).

„Jízdní řád“ evaluace strategických dokumentů a opatření

Následující text je převzat z anglického manuálu How to do a race equality impact assessment (2005) a je jakýmsi jízdním řádem či průvodcem komplexní mainstreamingové evaluace věkové relevance libovolného typu opatření, politiky, strategie.... Průvodce má formát seznamu otázek a návrhů, které hodnotitele procesem provedou. Tento proces je možné absolvovat ve dvou krocích:

- 1) úvodní přehledové hodnocení (screening),
- 2) detailní hloubkové hodnocení.

V prvním kroku je daný dokument ohodnocen co do míry věkové relevance a je-li shledáno, že toto opatření může mít různý vliv na různé věkové skupiny, je přistoupeno k detailnímu hodnocení, čili ke druhému kroku.

HODNOCENÍ DOPADU POLITIK NA RŮZNÉ VĚKOVÉ SKUPINY

(pracovní materiál)

Použité pojmy:

politika - politikou se rozumí jakékoliv opatření na všech úrovních výkonu veřejné správy, případně strategické dokumenty a rozhodnutí (z angl. policy). Politika a opatření jsou zde používány jako synonyma. Předpokládá se, že hodnocené politiky mají formu dokumentu.

screening (*skrínink*, angl.) - ověřování relevance

hodnocení dopadu politiky - z angl. impact assessment

klient – subjekt politiky, opatření, konečný uživatel

Krok 0: Důvody pro mainstreaming věku a ustanovení poradní skupiny

Základní otázka:

Proč brát při tvorbě politik ohled na různé potřeby různých věkových skupin?

- národní akční plán přípravy na stárnutí,
- zákaz diskriminace - např. zákon o zaměstnanosti,
- mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (UN 120/1976) - právo na práci, spravedlivé a uspokojivé pracovní podmínky, přiměřenou životní úroveň, na dosažení nejvyšší dosažitelné úrovně fyzického a duševního zdraví, právo na vzdělání, právo účastnit se kulturního života

Mainstreaming by měl zvýraznit (přinést na světlo) možné nerovnosti, vyšetřit jejich skryté příčiny a odstranit všechny nevýhody. Zdrojem je základní premisa, že zástupci veřejné správy a tvůrci politik by měli ve výkonu své funkce směřovat k:

- eliminaci nezákonné věkové diskriminace,
- k propagaci rovných příležitostí
- a k propagaci dobrých vztahů mezi lidmi v různém věku a mezi generacemi.

Hodnocení dopadu politiky na různé věkové skupiny má v zásadě dva stupně: 1) ověření, zda navrhovaná politika má vliv na požadavek nediskriminace dle věku a věkovou rovnost; 2) obsahuje všechny potřebné procedury, zahrnuje detailní analýzu a hodnocení navrhovaných opatření v průběhu jejich tvorby, konzultaci navrhované politiky a publikaci zprávy o hodnocení. V případě, že je za návrh a tvorbu politiky odpovědné více podřízených orgánů veřejné správy, je vhodné proces hodnocení dopadu politiky koordinovat ve vzájemné spolupráci všech zúčastněných partnerů. Pečlivé plánování a koordinace jsou zcela zásadní, zejména v případě omezeného časového harmonogramu. Proto tam, kde je to možné, lze z výše uvedených důvodů uvažovat o vytvoření poradní skupiny expertů, a to v rámci instituce, která bude hodnocení dopadu zajišťovat. Členy skupiny by měli být zástupci různých oddělení, experti na legislativu, tvorbu politik, formulaci rozpočtu, výzkum a statistiku apod. Je možné zvážit také spolupráci externích expertů a zástupců zainteresovaných organizací.

Dojde-li k ustanovení takového speciálního oddělení - poradní skupiny, jeho úkolem je schválení nebo odmítnutí navrhovaných opatření. Takový orgán provádí evaluaci všech nově tvořených politik (případně i zpětně) a garantuje, že navrhovaná opatření byla hodnocena z pohledu platných legislativních opatření k zajištění rovnosti a sociální spravedlnosti. Může také mít i poradní funkci pro různé oblasti politik (např. dopravní politika, bezpečnostní situace, plánování nové výstavby). Mezi jeho aktivity patří také návrhy nových politik z oblasti rovných příležitostí.

Krok 1: Ověřování relevance opatření pro hodnocení dopadu na různé věkové skupiny (screening)

I. Základní otázka:

Je předkládaná politika relevantní pro otázku rovnosti různých věkových skupin?

- Dokud jsme neměli možnost zhodnotit předkládané opatření z pohledu rovnosti věkových skupin, předpokládáme, že opatření JE věkově relevantní.
- V případech, kdy je relevance zkoumaného opatření evidentní, by první fáze screeningu měla být relativně krátká, v ostatních případech šetří čas metodický přístup (viz níže).
- Screening by se měl týkat také všech plánovaných změn a novelizací dosavadních opatření a politik.
- Ověřování relevance pro hodnocení dopadu politiky nemusí být podrobeny ty politiky, které jsou primárně určené pro zajištění rovnosti osob bez ohledu na jejich věk.

II. Identifikace hlavních cílů politiky

Klíčovým bodem hodnocení je porozumění cíli politiky, kterou se snažíme vytvořit či implementovat.

Pomocné otázky k popsání cíle:

- co je účelem politiky (účelem navrhované změny)?
- čeho chceme dosáhnout a proč?
- pro koho je opatření potencionálně přínosem?
- pro koho může opatření představovat nějaká omezení?
- existují nějaké vedlejší cíle navrhovaného opatření? Jaké?
- je odpovědnost za tuto politiku sdílená s jinými odděleními nebo institucemi či organizacemi?
- pokud ano, jaká je to zodpovědnost a jak je rozdělena?

III. Sběr informací

Je důležité mít co nejvíce relevantních a čerstvých informací o všech různých skupinách, kterých se navrhovaná politika může dotýkat. Typ potřebných informací se může lišit dle typu politiky, ale pravděpodobně bude seznam zahrnovat některé z následujících položek:

- demografická data a ostatní statistiky včetně dat ze sčítání lidu. Data by měla být k dispozici v třídění dle věku nebo detailních věkových skupin (max. pětileté intervaly a méně) a (zároveň) pohlaví, příjmu, národnostní příslušnosti, etnika apod.
- čerstvé výsledky výzkumů včetně zahraničních;
- sekundární analýza empirických dat, „dotřídění“ dle hledaných charakteristik;
- výsledky anket, survey (kvantitativních šetření), sekundární analýza dat;
- výsledky „konzultací“ s experty, klienty apod.;
- výsledky analýz informací dostupných z vnitřních informačních zdrojů (informační systémy, databáze, výsledky monitoringu);
- informace od skupin a aktérů přímo zastupujících klientské skupiny a jejich zájmy;

- porovnání mezi podobnými politikami u ostatních oddělení, organizací nebo ze zahraničí;
- analýza záznamů dotazů k politice nebo stížností od veřejnosti;
- analýza stížností nebo soudních sporů k věkové diskriminaci;
- doporučení od inspekčních orgánů a z auditů, příkladů dobré praxe;

IV. Rozhodnutí o relevanci politiky pro hodnocení

Po zhodnocení cíle a účelu hodnocené politiky a sběru odpovídajících podkladů bychom měli být schopni rozhodnout, zda a nakolik je politika relevantní pro zajištění rovnosti věkových skupin.

Pomocné otázky:

- Bude politika zahrnovat osoby, kterým náš úřad slouží nebo které zaměstnává?
- Bude mít pro ně nějaký dopad?
- Mohou se tyto důsledky lišit podle jejich věku? Například proto, že lidé v různém věku mohou mít určité specifické potřeby, zkušenosti nebo priority?
- Je důvod se domnívat, že lidé by mohli být politikou ovlivněni různě v závislosti na svém věku, například co do přístupu k určité službě, nebo z pohledu schopnosti danou službu či výhodu využít?
- Je zde nějaký náznak, že by některá z částí navrhované politiky mohla protizákonně, přímo nebo nepřímo, diskriminovat osoby v různých věkových skupinách?
- Neexistuje nějaký náznak, že by lidé z určité věkové skupiny mohli mít od připravované politiky odlišná očekávání?
- Neexistuje riziko, že navrhovaná politika ohrozí vztahy mezi úřadem a členy určité věkové skupiny? Nebo vztahy mezi věkovými skupinami navzájem? Neexistuje v politice zárodek mezigeneračního napětí?

Pokud je odpověď na některou z výše uvedených otázek pozitivní, navrhovaná politika by měla projít detailním hodnocením dopadu na různé věkové skupiny a měla by být posuzována i z pohledu existujících antidiskriminačních zákonných opatření.

Pokud se rozhodnete, že hodnocená politika není relevantní pro hodnocení z pohledu věkové diverzity, toto rozhodnutí by mělo být dáno na vědomí nadřízené osobě nebo orgánu a jím odsouhlaseno.

Tento „přehledový proces“ vám přinese jen hrubý odhad, zda je politika věkově relevantní a zda její očekávaný dopad je pozitivní, neutrální nebo negativní. Měli byste však mít již dostatek informací pro vstup do druhé fáze hodnocení dopadu politiky.

Krok 2: Plné hodnocení

Plné hodnocení dopadu politiky na různé věkové skupiny předpokládá zkoumání a hodnocení všech aspektů navrhované politiky skrze filtr věkové rovnosti a prognózu pravděpodobných efektů na různé skupiny.

Samotný proces se pravděpodobně příliš neliší od vaší běžné praxe hodnocení politiky, její konceptualizace, validizace a odhadu její efektivity.

Určitá politika nebo opatření se může skládat z dílčích opatření, která musí být posuzována jednotlivě i jako součást celku.

Hodnocení není samo sobě cílem, ale je prostředkem k zajištění toho, že politika nebo program nebude obsahovat nezákonnou věkovou diskriminaci a že bude propagovat rovné příležitosti v každém věku a pro příslušníka každé generace.

Proces detailního hodnocení se skládá z osmi kroků:

- I. identifikace všech cílů politiky,
- II. zvážení důkazů,
- III. ohodnocení pravděpodobných důsledků,
- IV. zvažování alternativ,
- V. formální konzultace,
- VI. rozhodnutí o akceptaci politiky,
- VII. zajištění podmínek pro monitoring (sledování),
- VIII. publikace výsledků hodnocení.

I. Identifikace všech cílů politiky

Podobně jako ve fázi screeningu i zde je nutné se přesvědčit o jasnosti navrhované politiky:

- Proč je daná politika potřeba?
- Čeho se s ní má dosáhnout?
- Jak bude zajištěno, že bude dosaženo právě těch výsledků, které jsou očekávány?
- Jaký je její účel, kontext, v němž má fungovat, kdo z ní má mít přínos a jaké jsou její očekávané výsledky?

Další otázky, které pomohou k vyjasnění účelu navrhované politiky:

- Jaká je zodpovědnost orgánu, který zastupuje v tvorbě této politiky?
- Kdo má konečnou zodpovědnost?
- Jak bude politika implementována? Kdo je za implementaci zodpovědný?
- Jak politika přispívá k rovným příležitostem lidí v každém věku a k mezigeneračnímu porozumění?
- V jaké výsledky doufám?
- Jakými kritérii budu měřit postup vůči těmto cílům?
- Jaká jsou rizika obsažená v návrhu vzhledem k rovným příležitostem lidí v každém věku a k mezigeneračnímu porozumění?
- Jak navrhovaná politika zapadá mezi ostatní politiky, dosud vydané naší institucí nebo i dalšími odděleními?
- Kteří jedinci a jaké organizace se budou pravděpodobně o návrh zajímat?

- Jaké vztahy mám/musím navázat s těmito zainteresovanými aktéry, aby byli ochotní vyjádřit svoji podporu návrhu?
- Které další oddělení či organizace mohu oslovit v průběhu hodnocení, využít jejich zkušeností a vyhnout se duplikování práce, která už je možná někde udělána?

II. Zvážení důkazů

Sběr informací v průběhu screeningové fáze nám již poskytl přehled o dostupných informacích a jejich zdrojích a o případných nedostatcích podkladů. Zodpovězení otázek o cíli a účelu již také pravděpodobně naznačilo jaké informace ještě bude potřeba sehnat, např. skrze konzultace nebo sociologický výzkum.

Zodpovězení otázek v tomto kroku je zcela zásadní a vyplatí se mu proto věnovat čas a energii. Podklady plynoucí z této fáze hodnocení Vám budou sloužit jako odrazový můstek pro většinu rozhodnutí, která v průběhu formulace a tvorby dané politiky uděláte. Validita vašeho hodnocení bude záležet na kvalitě informací, které použijete.

Konečným cílem by mělo být vytvoření takové databáze informací, která by zahrnovala různá hlediska rovnosti a umožňovala vám je vzájemně mezi sebou kombinovat tak, abyste měli k dispozici informace např. o velmi starých ženách v chudobou ohrožených lokalitách.

Pomocné otázky:

- Jaké typy informací budou potřeba k podpoře politiky směřující k rovnosti věkových skupin?
- Kdo bude rozhodovat, jaké informace budou potřeba a kde je budeme hledat? Kdo bude odpovědný za jejich analýzu a syntézu?
- Jaké kvalitativní a kvantitativní informace jsou již k dispozici (v úřadě i mimo něj)?
- Kdo z kolegů v ostatních úřadech mi může poradit s tím, jaký typ (zdroj) informací se jim osvědčil?
- Je tato informace relativně čerstvá? Relevantní? Spolehlivá?
- Bude ji potřeba doplnit dalším výzkumem (nebo konzultací, pro doplnění informací o určité, zejména malé skupině, kde není dostatek informací z obsažných, ale povrchních šetření)?
- Neexistuje některá organizace či instituce, která by sdílela zájem (náklady) na získávání těchto dodatečných informací?
- Jak bude naloženo se získanými informacemi? Jak a kým budou zpracovávány a uchovány?

Příklad: návrh na zrušení zastávky

Potřebná data:

- věková skladba obyvatel obce a bezprostřední lokality,
- přehled jejich denních aktivit, survey účelu využívání dopravy (cesty do práce, za zábavou?),
- podíl vlastníků alternativních dopravních prostředků dle věkového rozložení,
- bezpečnost silničního provozu pro jednotlivé skupiny (počty nehod, rozložení během dne a roku, věk obětí, věk pachatelů),
- dosažitelnost základních služeb (pošta, lékař, úřady) bez této dopravní obslužnosti,
- vytížení jednotlivých spojů a jejich využití,
- konzultace s lokálními seniory o možnostech řešení, o schůdnosti využívání zastávky,
- bezbariérovost náhradního řešení - nástupní ostrůvek, schody, rampa,
- legislativní úprava řízení motorových vozidel - řidiči po 60 mohou mít problémy s udržením řidičského oprávnění - nová skupina uživatelů MHD

III. Ohodnocení pravděpodobných důsledků

Zde leží srdce celého procesu hodnocení. Odrazovým můstkem jsou jakékoliv nesrovnalosti, které byly identifikovány během screeningu. Měli byste být schopni odhadnout, zda jsou takového rozsahu, že představují negativní důsledek pro dotčené skupiny. Zjištěné nesrovnalosti je nutné upravit nebo zavést včasná opatření, která tyto negativní důsledky odstraní, zmírní nebo vyrovnají. Pokud zjistíme jak pozitivní, ale také i negativní důsledky pro různé (věkové) skupiny, je nutné pokusit se je nějakým způsobem vyrovnat tak, abychom dosáhli co nejpříznivějších čistých přínosů politiky. Jestliže se však ukáže, že politika je v rozporu s platnou zákonnou normou nebo zásadami dobré správy, je potřeba najít jinou cestu, jak dosáhnout vytyčeného cíle, nebo najít zdůvodnění pro pokračování v této politice. Chceme také upozornit na to, že informace získané z různých zdrojů nebo různými technikami se mohou lišit, a musíme proto vědět, dle jakých kritérií vybrat ty přesnější a ne ty, které se nám více hodí.

Pomocné otázky:

- Ukazuje analýza na možný negativní důsledek pro některou věkovou skupinu?
- Jsou nějaké jiné možné důvody než věk? Pokud ne, a věk zůstává významný faktor tohoto negativního důsledku, pomohla by nějaká dílčí změna politiky nebo způsobu, jakým je tato politika implementována (přeložena do praxe), redukovat tento negativní důsledek?
- Mohl by předložený návrh vést k nezákonné přímé diskriminaci? Jestliže ano, je potřeba jej ihned odmítnout a najít jiné cesty, jak dosáhnout cílů, ke kterým návrh směřoval. Přímá diskriminace je neospravedlnitelná.

4. Praktické postupy mainstreamingu věku a stárnutí - „manuál

- Mohl by předložený návrh vést k (nezákonné) nepřímé diskriminaci? Pokud neexistuje závažný legální a legálně ospravedlnitelný důvod, i pak je potřeba tento návrh odmítnout.
- Může navrhovaná politika zasáhnout do vztahů mezi věkovými skupinami? A mezi věkovými skupinami a úřadem, který politika reprezentuje?
- Není politika v nesouladu s jinou politikou nebo mezinárodními požadavky?
- Jste si jisti, že politika splňuje zákonné požadavky a je obhajitelná před různými zainteresovanými aktéry?
- V případě, že byly v procesu přípravy a hodnocení opatření provedeny významné změny, byly tyto změny znovu zhodnoceny?
- Byly výsledky hodnocení diskutovány s expertní skupinou a/nebo s ostatními aktéry?
- Je potřeba v této fázi zorganizovat další neformální konzultační setkání - interní nebo externí?
- Byl by užitečný další výzkum? Bylo by to relevantní vzhledem k důležitosti dané politiky?

IV. Zvažování alternativ

Jestliže se ukáže, že politika může mít negativní dopad na některou věkovou skupinu, jsou v zásadě čtyři možnosti:

1. udělat změny do připravované politiky, které by uspokojily všechny připomínky dané Vašimi spolupracovníky, expertní skupinou nebo vzniklé během některé z konzultací provedených během hodnocení;
2. zvážit možnost zavést politiku tak, aby se odstranil nebo redukoval její potenciál vytvářet nepříznivé důsledky pro některé věkové skupiny, a vzít v úvahu výsledky šetření, které má Vaše instituce k dispozici - o institucionálních bariérách rovných příležitostí a rovného zacházení;
3. najít jinou cestu dosažení plánovaných cílů tohoto opatření;
4. pokračovat s touto politikou i přes tato fakta, vysvětlit, proč nelze najít jinou cestu, a jaké jsou důvody setrvání ve zvolené cestě (např. „vyšší zájem“, věk ale musí být vynechán) a poradit se s právníkem, respektive právním oddělením.

Možné otázky:

- Ukazuje hodnocení pravděpodobných důsledků politiky na možnost rozdílného vlivu na různé věkové skupiny? Jestliže ano, znovu zkontrolujte účel politiky a její cíle a znovu zvažte způsoby, jak těchto cílů dosáhnout.
- Existují nějaké způsoby, jak změnit nebo zmírnit tyto nepříznivé aspekty politiky? Je k tomu potřeba nějaké další měření či výzkumy, které by vedly k redukování nebo odstranění takového rozdílného vlivu na různé věkové skupiny, aniž by se změnil účel a cíl politiky? Jste schopni případný rozdílný dopad ospravedlnit?
- Jak různé varianty připravované politiky brání rovným příležitostem?
- Mohla by připravovaná politika vést k napětí mezi různými věkovými skupinami? Existuje nějaký způsob, jak takové napětí zmírnit nebo odstranit, například

kampaní, jejíž cílem je vysvětlit cíle politiky a ukázat, že politika chce nerovnosti odstranit, ne je vytvářet.

- Převáží sociální a ekonomické výhody, které získá daná věková skupina, na kterou je politika zaměřena, případně, z politiky plynoucí nevýhody pro ostatní věkové skupiny? Jak se liší sociální výhody různých variant politiky (případně různých variant implementace politiky)?
- Jestliže se posléze rozhodnete nepřijmout určitou variantu politiky, jaké to bude mít důsledky pro různé věkové skupiny a jaké pro Vás? Co bude znamenat nepřijetí politiky z právního hlediska, i z hlediska Vaší autority, důvěryhodnosti a odpovědnosti vzhledem k různým věkovým skupinám?

V. Formální konzultace

Konzultace různých variant politiky je velmi důležitý krok v tomto osmibodovém procesu plného hodnocení. Je samozřejmé, že konzultace by měly být **průběžnou** součástí celého procesu hodnocení dopadu. Cílem je pochopit danou problematiku. Formální konzultace se mohou uskutečňovat prostřednictvím diskusí a setkávání s odborníky, poradními orgány, různými zájmovými skupinami, zaměstnaneckými organizacemi, spolky, pomocí „focus group“ apod.

To, s kým budete politiku konzultovat, je rozhodující pro celkový výsledek politiky. Ovlivní to legitimitu politiky a také její důvěryhodnost mezi lidmi, kterých se týká. Velká škoda v oblasti Vaší důvěryhodnosti a respektu vůči Vám může nastat zejména v případě, že vznikne dojem, že prováděné konzultace jsou jen symbolické nebo že se dají snadno zmanipulovat k prosazení nedůvěryhodné nebo nepopulární politiky. Musíte si být jistí, že všichni, jichž se daná politika týká, ať už zvenku nebo zevnitř Vašeho úřadu, měli možnost se k dané politice vyjádřit, tj. znáte jejich pohled na danou věc, jejich zájmy a jejich návrhy.

Skupiny, u kterých snadno dochází k jejich přehlédnutí a u kterých navíc hrozí multidimenzionální rizika diskriminace jsou:

- „křehcí“ senioři v institucích
- skupiny, které je obtížné kontaktovat nebo které kladou větší nároky na komunikaci (př. sluchově postižení, osoby s demencí, ...)
- osoby, žijící izolovaně ve venkovských oblastech či v bariérovém prostředí
- osamělí senioři (často zejména muži) s narušenými sociálními sítěmi
- děti a mládež

Aby bylo dosaženo kontaktu se všemi dotčenými skupinami, je potřeba užít různých konzultačních metod (podle vhodnosti využití pro tu kterou skupinu). Důležité je nejen způsob konzultace, ale i místo, kde se koná. Například ženy a starší lidé se budou cítit lépe na neformálním setkání v nějaké klubovně lokální komunity či spolku než při formální schůzce na radnici, jež bude naopak vhodná například pro oslovení místních podnikatelů.

Pomocné otázky:

- Které organizace a kteří jednotlivci mohou mít legitimní zájem na připravované politice?
- Které konzultační metody jsou nejvhodnější pro oslovení lidí, které potřebujete?
- Jaké metody formálních konzultací používají v obdobných případech jiná oddělení na Vašem úřadu? Mají-li jiná oddělení či jiné úřady takové ověřené metody, mají-li s nimi dobré zkušenosti a dosahují-li relevantních výsledků, převezměte tuto metodiku. Obzvláště pokud se jim lépe daří kontaktovat minoritní části populace a zahrnout je do konzultačních procesů navrhované politiky.
- Požádali jste členy Vašich poradních orgánů, aby provedli konzultace ve svých expertních oblastech?
- Pokud máte nějaký seznam lokálních autorit (formálních a neformálních), se kterými se bude připravovaná politika konzultovat, je tento seznam aktuální? Reprezentuje všechny složky komunity? Nezapomněli jste na někoho?
- Byl Váš předchozí pokus o zapojení určité složky komunity do konzultačního procesu neúspěšný? Jestliže ano, tak proč, a co můžete udělat, aby to nyní bylo jinak a Vy jste byli úspěšnější?
- Máte dostatečné zdroje na podporu participace lidí a skupin, které chcete pro konzultace získat?
- Jestliže jste stanovili datum a čas nějakého setkání, přesvědčili jste se, že nekoliduje s nějakým svátkem, festivalem nebo nějakou jinou významnou událostí (a tou může být i doba oblíbeného TV seriálu či přenosu významného sportovního utkání)?
- Jakou formou budou informace získané z konzultací uchovány a zpřístupněny?
- Zajistili jste si překladatelské a další asistenční služby pro případy, kdy je to potřeba?

VI. Rozhodnutí o akceptaci politiky

Nyní byste se měli nacházet v situaci, kdy jste schopní rozhodnout o přijetí dané politiky. Vaše rozhodnutí bude založeno na čtyřech důležitých faktech:

1. cíl politiky,
2. důkazy a informace, které jste shromáždili,
3. výsledky konzultací (formálních i neformálních),
4. relativní výhody, přednosti a nevýhody alternativních přístupů.

Národní i nadnárodní dokumenty Vám dávají dostatečné pravomoci pro zabránění diskriminaci na základě věku. Měli byste se přesvědčit, že Váš přístup je metodický a logický tak, abyste mohli ospravedlnit každé Vaše rozhodnutí a postup v každém kroku tvorby a schvalování dané politiky.

Rozhodnutí, které musíte udělat, zahrnuje pečlivé zvážení všech okolností a v konečném výsledku musí znamenat to nejlepší, čeho jste mohli dosáhnout v prostředí plném protichůdných zájmů. Důležitou věcí je, být si jistí, že všechna Vaše rozhodnutí můžete ospravedlnit a vysvětlit (obzvláště tam, kde Vaše data mohou být interpretována dvěma odlišnými způsoby).

Měli byste zvážit následující otázky:

- Ukazuje hodnocení chystané politiky, že bude mít různý vliv na různé věkové skupiny?
- Bude tato politika znesnadňovat dosažení rovných příležitostí nebo bude bránit dobrým vztahům mezi různými věkovými skupinami?
- Jestliže odpověď na obě předchozí otázky je „ano“, je možné tuto politiku nějak revidovat tak, aby bylo dosaženo stejného cíle, ale bez těchto nežádoucích důsledků?
- Jaké jsou hlavní zjištění vzešlá z konzultací, jakou váhu jim dáváte?
- Jakou váhu mají další informace a důkazy?
- Kdo bude zahrnut do rozhodovacích procesů?
- Jak bude vypadat rozhodovací a schvalovací proces?

Pakliže víte, že Vaše politika bude mít různý vliv na různé věkové skupiny, což bude mít za následek potenciální nevýhody pro určitou skupinu či napětí mezi různými skupinami, měli byste zvážit následující dva body:

1. Jestliže je politika přímo diskriminační v jakékoliv oblasti, bude nezákonná a měla by být odmítnuta. Přímá věková diskriminace nemůže být ospravedlnitelná, a proto musíte najít nějaké jiné řešení či způsob, jak dosáhnout cílů, které jste si vytyčili.
2. Jestliže je vaše politika diskriminační nepřímou, měli byste ji také odmítnout. Znamená to, že pravděpodobně budete muset ukázat, že:
 - politika byla z různých důvodů nezbytná,
 - nebylo možné najít jiné a lepší řešení vedoucí k cílům této politiky, které by mělo méně diskriminační efekt.
 - věříte, že tento způsob dosažení vytyčených cílů je úměrný, přiměřený, nezbytný a vhodný.

Důležitou otázkou tomto případě je:

- Jaká jsou potenciální rizika ignorování rozdílných důsledků pro různé věkové skupiny?

Přesvědčte se, že jste pořídili záznam z každého kroku rozhodovacího procesu. Tyto záznamy by měly snadno ukázat, jakou váhu jste kladli v průběhu rozhodování každému typu informace či důkazu (získaná data, výsledky výzkumů, statistiky, výsledky konzultací atd.). Pak budete moci snadno vysvětlit důvody, které vedly k Vašemu konečnému rozhodnutí, a také stanovit doporučení, jakým způsobem zavést danou politiku do praxe. Budete moci stanovit návrhy a doporučení pro přípravu těch, kdo budou politiku zavádět (implementovat), a také stanovit návrhy způsobu průběžného monitorování této implementace.

VII. Zajištění podmínek pro monitoring (sledování)

Celý proces, kterým jste zatím při hodnocení určité politiky prošli, Vám pomůže předvídat její pravděpodobné účinky na různé věkové skupiny. Výslednou politiku, kterou nakonec implementujete, budete muset sledovat, abyste zjistili její skutečný vliv. Budete muset pravidelně sledovat, co se děje v realitě pokryté Vaší politikou.

Tato povinnost v sobě zahrnuje vytvoření takových nástrojů sledování, které by podchytily zejména možný nepříznivý dopad politiky. Vaší povinností je též publikovat průběžné zprávy z tohoto monitoringu a také musíte neustále vyhodnocovat, jestli takto Vámi nastavený systém odpovídá účelu.

Předtím, než představíte danou politiku, byste měli zodpovědět následující otázky:

- Kdo bude za monitoring zodpovědný?
- Měla by politika projít pilotáží, aby se zjistilo, jaký má ve skutečnosti vliv na konkrétní lidi (v různých věkových skupinách)?
- Jakým způsobem budou výsledky pilotáže zahrnuty mezi ostatní informace a důkazy, ještě před tím, než dojde k schválení a spuštění dané politiky?
- Jakým způsobem se bude politika monitorovat? Jaké druhy dat se budou sbírat a jak často budou tato data vyhodnocována? Zahrnuje v sobě tento monitoring i kvalitativní metody jako rozhovory nebo další průběžné konzultace?
- Jak často se bude politika přezkoumávat?
- Byl celý proces monitoringu nastaven tak, aby se mohlo sledovat jeho systematické plnění v reálném časovém plánu?

VIII. Publikace výsledků hodnocení

Cílem publikace zprávy z výsledku hodnocení určité politiky je podpora průhledného a jasného prostředí tvorby a implementace politiky. Veřejnost (a zejména ta, které se politika týká) tak má možnost získat odpovědi na otázky, proč a jak daná rozhodnutí vznikala. Pečlivost a průhlednost, s jakou k tomuto úkolu přistoupíte, se odrazí i ve Vaší důvěryhodnosti a větší veřejné podpoře Vaší instituce - a to zejména od skupin, jejichž potřeby a zájmy byly doposud přehlíženy.

Publikovaná zpráva o hodnocení dopadu přijaté politiky by měla obsahovat přesný popis cílů a hlavních zjištění, kterých jste dosáhli v průběhu hodnocení - s důrazem na povinnosti odstranění nebo zabránění diskriminaci na základě věku (a případně dalších diskriminací). Zpráva může být publikována samostatně nebo může být součástí publikování rozsáhlejšího dokumentu (například publikace hodnocení komunitního plánu apod.), který bude takových evaluačních zpráv obsahovat více.

Také se můžete rozhodnout zveřejnit stručné výsledky formou výročních zpráv například prostřednictvím webových stránek, věstníku, novin či časopisu, s dodatkem, že plná zpráva je dostupná na požádání na Vašem úřadě. Vždy byste měli ošetřit nejen její snadnou dostupnost pro zainteresované skupiny obyvatel, ale též její vhodné a vstřícné provedení (velikost tisku i písma, přehledná grafická úprava, srozumitelný jazyk, pořízení zvukové nahrávky, event. překlad do Braillova písma či jazyků národnostních menšin atd.). Zajištění dostupnosti se týká především forem publikace, např. nedostatečná počítačová gramotnost a omezený přístup seniorů na Internet dělá z webového zveřejnění exkluzivní záležitostí, tj. je nutné zvážit i různé formy publikace určené pro různé cílové skupiny.

Doporučuje se dodržet následující strukturu zprávy:

- Popis a vysvětlení dané politiky, její zasazení do širšího legislativního kontextu a kontextu obecnějších politik.

- Vysvětlení toho, jak daná politika bude působit na různé věkové skupiny obyvatelstva, s jasným popisem a informacemi z provedených výzkumů.
- Popis metodiky konzultací a shrnutí jejich výsledků.
- Konečné závěry dosažené prostřednictvím procesu hodnocení a konzultací, jako jsou pravděpodobné účinky dané politiky na různé věkové skupiny obyvatelstva.
- Případné modifikace politiky představené jako výsledek hodnocení a konzultací nebo alternativních či dodatečných měření a výzkumů.
- Uvedení toho, jak se přijatá politika liší od původního návrhu.
- Plány pro monitoring v průběhu implementace dané politiky.

Kvalitní zpráva z hodnocení dopadu politiky:

- obsahuje nejlepší, aktuálně dostupné informace,
- je jasná a konzistentní,
- je to soběstačný dokument,
- užívá jasný a srozumitelný jazyk.

Pokud jste sestavili zprávu i z procesu konzultace, předejte každému účastníkovi této konzultace jeho/její vlastní kopii (z důvodů podpory zpětné vazby).

Takový dokument by měl obsahovat následující informace:

- stručné popsání cílů konzultace,
- rozdílné metody konzultací použité pro různé skupiny obyvatel, jichž se daná politika dotýká,
- přehled různých pohledů na danou politiku vyjádřených v průběhu konzultací,
- shrnutí dané politiky (nebo jejích variant) včetně míst, kde by mohlo dojít k znevýhodnění určitých věkových skupin,
- plán následujících akcí.

Několik závěrečných poznámek:

Konzultace by měly probíhat průběžně, protože jsou ochranou před rizikem nezamýšlených důsledků. Kontinuálními konzultacemi se zvyšuje možnost zavádění pozměňovacích návrhů před tím, než je představena finální verze. Je dobré si uvědomit, že odpovědi a názory, které získáte prostřednictvím konzultací, budou rozdílné a rozporuplné, neboť závisí na tom, s kým danou politiku konzultujete, a musíte tedy v určité fázi určit, jakou váhu jednotlivým názorům přisoudíte.

Hodnocení dopadu by měl dělat samotný tvůrce politiky (respektive skupina tvůrců), najímání nezávislého konzultanta se hodí spíše jen pro některé fáze, jako jsou např. sbírání podkladů nebo vedení konzultací. Zodpovědný tvůrce politiky má představu o záměru připravované politiky a měl by za ni být i plně zodpovědný.

Hodnocení je součástí procesu tvorby politiky, není to něco, co se udělá dodatečně, až je politika napsaná. Implikace věkové rovnosti je přitom potřeba zvážit stejně pečlivě, jako se zvažují náklady, výhody a rizika dopadu politiky např. na územní rozvoj, podnikání nebo životní prostředí.

Rozdíl mezi monitoringem a hodnocením lze (v ideálních případech) shrnout následovně: monitoring je něco, co by se mělo vztahovat na všechny „živé“ politiky, programy a opatření, a poskytuje informaci, jak ve skutečnosti tyto politiky pracují, a jestli mají ty efekty, které byly očekávány. Hodnocení se aplikuje na návrhy politik (programů, opatření). Zahrnuje myšlení „předem“ o tom, jak mohou tyto nové politiky působit na lidi z různých věkových skupin, a nabízí možnost znovu zvážit návrh, jestliže existuje riziko, že zapříčiní významnou nevýhodu pro určitou skupinu. Dále hodnocení umožňuje zvážit dodatečná opatření, která by vyrovnala tyto negativní efekty. Hodnocení by mělo být založeno na těch nejlepších informacích, které lze sehnat, včetně informací získaných z monitoringu podobných, už fungujících politik. Jeho cíl je preventivní. Cílem monitoringu je naopak snaha o nápravu či zlepšení.

V zásadě je možné vzájemně kombinovat hodnocení založené na různých podkladech (věk, rasa nebo etnicita, pohlaví), je ale potřeba, aby neutrpěla srozumitelnost a všechny postupy byly transparentní a kontrolovatelné.

Protože se jedná o relativně komplexní metodu, je nutné si vytvořit vlastní systém hodnocení a seznam otázek (např. podle výše citovaného návodu) a k tomu:

- identifikovat ty své funkce a kompetence a také další, již fungující politiky, které jsou relevantní pro propagaci věkové rovnosti,
- prostudovat a vybrat dokumenty, podle kterých je takové hodnocení závazné.

Dále je potřeba zajistit, že výsledky hodnocení budou publikovány a budou snadno dostupné; bude také zajištěn snadný přístup ke zjištěným informacím a stanoven rozsah odpovědnosti provádějícího úřadu (např. odpovědnost za rozsah a obsah služeb, které úřad poskytuje).

Poté, co jste prošli evaluačním manuálem, zodpověděli si položené otázky a splnili zadané úkoly, byste měli mít jistotu, že daná politika (opatření, program, dokument), kterou hodláte přijmout, vyváženě respektuje principy rovnosti a různosti a je obhajitelná před všemi zájmovými skupinami.

Zpracováno dle „How to do a race equality impact assessment“ (Commission for Racial Equality (<http://cre.gov.uk>))

4.2.6 (Nad)národní koordinace a kooperace

Posledním z hlavních bodů shrnujících techniky a nástroje mainstreamingu je (nad)národní koordinace a kooperace. Ta by se měla týkat především provádění akcí a jejich následnosti, implementačních postupů, evaluace, sdílení příkladů dobré praxe a rozvoje kapacit mezi aktéry. Stále více se globalizující způsob tvorby veřejné politiky a rostoucí objem nadnárodních směrnic a dokumentů vytváří z přeshraniční spolupráce nezbytnost. Jako každá kooperace může tento systém spolupráce přinášet nesmírné výhody a být velkou inspirací pro lokální aplikaci, ale zároveň v sobě může obsahovat řadu nezamýšlených důsledků, mezi-kulturně nepřenositelných informací, pravidel a komplikací v komunikaci. Typickým příkladem, se kterým se již pravděpodobně každý praktik setkal, je sdílení příkladů tzv. „dobré praxe“, která ovšem byla nepoužitelná v našem prostředí, protože byla definována v jiném legislativním rámci, odlišném kulturním kontextu, při odlišném finančním zajištění, případně byla dobrou praxí pouze v ideové rovině, ale zcela zklamala v implementaci (což se obvykle z popisu dobré praxe již nedozvíme). Typickým příkladem je „finský“ zázrak v zaměstnanosti starších pracovníků, který vychází ze zcela jiné demografické situace, tradice silné tripartitní spolupráce a zcela odlišné zaměstnavatelské kultury (Suchomelová, Vidovičová 2005).

4. Praktické postupy mainstreamingu věku a stárnutí - „manuál“

Ney (2004) naopak jako příklad nejlepšího a nejkompaktnějšího evropského plánu pro přípravu na stárnutí označuje český Národní plán přípravy na stárnutí pro období 2003 - 2007, ale zároveň si všímá, že jeho implementace patří mezi nejmenší v Evropě.

5. Modelové použití mainstreamingu věku

V rámci kurzu pořádaného Institutem pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví²⁴ jsme měli možnost otestovat proces aplikace mainstreamingové metody na řešení simulované situace - tvorby strategie města přátelskému každému věku. Kurzu se zúčastnili zástupci lokální i státní správy, zástupci sociálních služeb a dalších institucí pracujících se seniorskou problematikou. Celkem se jednalo o 12 žen ve věku kolem 40 let. V rámci programu byly účastnice nejdříve seznámeny s teorií a základními nástroji mainstreamingu věku a byly požádány o participaci ve třech praktických cvičeních. Tato cvičení jsou detailně popsána v následujících kapitolách a mohou být dále rozvinuta a využita pro nácvik strategie mainstreamingu.

5.1 Cvičení 1: Zvyšování citlivosti k problematice věku (analýza mediálních sdělení)

Scénář cvičení:

Účastníci kurzu dostali k posouzení výtisk novinového článku s pokynem, aby si na stranu listu zaznamenávali poznámky k výročkům, které se jim zdají být nějakým způsobem zvláštní. Novinový článek byl posléze postupně promítán na stěnu a účastníci byli vyzváni, aby zveřejnili své komentáře a svá odůvodnění. Přednášející zaznamenávala podtrháváním problematkové věty do promítaného dokumentu, který postupně srovnávala s vlastní interpretací textu. Na cvičení bylo vyčleněno 20 minut.

Cíl cvičení:

- zvýšit citlivost vůči veřejnému diskurzu stáří
- narušit nereflektované (nekritické) přejímání informací ze sdělovacích prostředků
- stimulovat diskusi o mediální kultuře
- upozornit na vybrané problémy v referování o věkově specifických otázkách
- nastartovat změnu ve vlastním uvažování při psaní dokumentů a zpráv
- vysvětlit rozdíly v některých demografických pojmech

Přínos reflektovaný účastníky:

- zábavná forma učení (radost z vlastního objevování nesrovnalostí)
- práce s reálným materiálem
- získání nového pohledu na mediální informace
- získání nového pohledu na dříve nekriticky přijímané informace (v oblasti stárnutí a stáří)

²⁴ Podrobné informace o kurzu a jeho podmínkách jsou obsaženy v příloze.

Průběh cvičení: je ilustrován v rámečku č. 3.

Rámeček č. 3: **Článek použitý pro cvičení 1 s komentářem**

Stárnutí sníží životní úroveň všech ^{a)}

9.1.2004 Hospodářské noviny str. 1 titulní strana

* Méně lidí v práci, dražší zdravotnictví, důležitá role přistěhovalců. To vše přinese **stárnutí** populace. ^{b)}

Jsou jen dvě možnosti ^{c)} - buď půjdete do **důchodu** v pětasedmdesáti, nebo odvedete státu na daních polovinu platu.

Demografové včera postavili před Čechy chmurnou ^{d)} předpověď, která ukazuje, jak jejich populace **zestárne** do roku 2050. Co je ještě horší než samotná prognóza Českého statistického úřadu, jsou její předpokládané **důsledky**.

Za padesát let budou nejpočetnější generací šedesátníci a sedmdesátníci. Češi se tak podle OSN stanou sedmým "nejstarším" národem na světě. A s nimi i jejich ekonomika. ^{e)}

Zatímco nyní vydělávají na jednu **penzi** dva pracující, v polovině tohoto století už zbude na jednoho **důchodce** jediný zaměstnanec. ^{f)} Vláda tak po radách ekonomů dostává od demografů další, stejně znějící výzvu: Pospěšte si s **důchodovou** reformou. ^{g)}

Bez ní by totiž museli lidé za padesát let odvádět státu místo nynějších zhruba 26 procent z platů až 55 procent, varuje ekonom Ondřej Schneider z Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Anebo, jak dodávají demografové, by se do **důchodu** muselo odcházet mnohem později. "Propočty obecně ukazují, že hranice by se měla posouvat až na 75 let. To je však problém: například muži by se pak **penze** v průměru ani nedožili," říká Dušan Drbohlav z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. ^{h)}

"Úbytek pracovních sil tak každopádně zpomalí zvyšování životní úrovně," předvídá ekonom David Marek z Patria Online. Jeden člověk sice díky kvalitnějším technologiím zvládne za pár let tolik práce jako nyní třeba tři. Jenže kvůli tomu, že pracovníků ubude zhruba o čtvrtinu, ekonomika bude celkově "bohatnout" pomaleji, než by jí nové technologie dovolily. ⁱ⁾ Velký počet **důchodců** zatíží ^{j)} i zdravotnictví. Právě **penzisté** totiž čerpají nejvíce peněz ze zdravotního pojištění. Ulehčit domácí ekonomice se **stárnoucí** populací by měli především přistěhovalci. Těch bude podle statistik proudit do Česka až 25 tisíc ročně.

Plné znění zpráv © 2005 NEWTON INFORMATION TECHNOLOGY, s.r.o.
www.newtonit.cz

Komentáře k textu:

Celý článek je postaven na spekulativních předpokladech, které předkládá jako „jasná“ fakta tak, aby podpořil hlavní cíl článku a tím (pravděpodobně) je podpora myšlenky uspořádání důchodové reformy a přeneseně kritika politické reprezentace. Demografie, ze svého principu hodnotově neutrální věda, byla využita jako prostředek v širší debatě s vysokou politickou relevancí. Stárnutí a potažmo starší lidé jsou obviněni z ekonomického krachu české společnosti. Informace byly čerpány sice z několika zdrojů, ale názorově sblížených, chybí alternativní „jinak“ smýšlející proudy.

- a) Titulek nerozlišuje mezi stárnutím populace a biologickým stárnutím jedince. Mylně generalizuje, že vyšší počet let rovná se nižší životní úroveň. ČR má díky dosavadnímu penzijnímu systému v průměru jedny z „nejbohatších“ seniorů v Evropě. Lze očekávat, že i kdyby to v budoucnosti nebyla pravda v průměru, i dnešní (multi)milionáři zestárnou. Stárnutí se tedy dotkne každého velmi různě, nikoliv všech stejně. Navíc evokuje „katastrofický scénář“ a podporuje stereotyp, že stáří je něco, čeho bychom se měli a priori obávat.
- b) To je čistá spekulace. Realitu nelze takto přesně odhadnout. V podobné situaci ještě žádná společnost na světě nebyla, proto ani nemůžeme s určitostí toto tvrdit.
- c) Opět nepřesně kategorické tvrzení, možností je více. V samotném článku jsou navrženy přinejmenším další dvě - zvýšení porodnosti a migrace. Použitá rétorika podporuje zdání „bezvýchodnosti situace“.
- d) Ztotožňování stárnutí populace s „chmurnou budoucností“ a podobnými *katastrofickými scénáři* je výrazem ageismu a je nutné ho považovat za politicky nekorektní, navíc fakticky nepodložené.
- e) Názor, že ekonomická situace je závislá na demografické skladbě obyvatelstva, je stereotyp, který vyvrací nejstarší společnost světa - Japonsko i řada ekonomických teorií. Navíc ekonomika nemá „věk“, nemůže tudíž „zestárnout“.
- f) Zde je mylně parafrázován index závislosti, který vůči sobě staví věkové skupiny, nikoliv počet osob pobírajících penzi a počet pracujících. Jedná se o běžnou „chybu“. Index má tendenci být brán jako „sebevysvětlující“ a manipuluje s veřejným míněním. Faktem je, že v roce 2005 bylo v ČR 4,7 milionů zaměstnaných v národním hospodářství a 5,5 milionů ekonomicky neaktivních (tj. dětí, nezaměstnaných či jinak ekonomicky neaktivních), a přesto sociální rovnováha není výrazně narušena (poměr tak byl 1,14). Podle projekce OSN ani za 25 let ČR zcela nedosáhne úrovně hrubého indexu závislosti Švédska z roku 2000.
- g) Jedná se skutečně o vyznění samotné demografické prognózy nebo právě a jen o ekonomický předpoklad z následujícího odstavce?
- h) Citace je pravděpodobně vytržena z kontextu nebo je neúplná: za jakých podmínek by měl být věk důchodu posunut na 75 let? Jaká bude v té době a za daných podmínek pravděpodobná průměrná naděje na dožití? Při zachování současného tempa prodloužení života by v roce 2050 muži prožili min. dalších 7 let života v důchodu, dnes je to cca 16 let.
- i) Tento argument se zdá být na první pohled správný - zvýší se produktivita, ale ubude pracovníků. Vyjádříme-li to ovšem čísly, skutečně nebude moci 300% nárůst produktivity vykrýt 25% pokles v počtu pracovníků (který je navíc podle stejné prognózy pouze 14 % do roku 2050, přičemž nárůst produktivity za 50 let si nikdo nedovolí odhadnout)?
- j) Opět ageistické apriorní srovnání stárnutí se zátěží/bariérou/problémem, tedy něčím obtěžujícím a nepřírozeným, od čeho je nutné „ulehčit“. Stáří je však normální budoucnost každého.

© Vidovićová 2006

5.2 Cvičení 2: Věková relevance veřejných politik (novinová zpráva jako politika)

Scénář cvičení:

Účastníci si přinesli libovolný denní tisk a měli za úkol z něj vybrat jednu zprávu referující o zvolené události a určit, zda je tato věkově relevantní a měla by být tudíž podrobena zkoumání pomocí mainstreamingové evaluace, respektive podrobena celé proceduře mainstreamingu. Na cvičení bylo vyčleněno 20 minut.

Cíl cvičení:

- ilustrovat princip mainstreamingu jako přinášení věkového hlediska tam, kde dosud nebylo (viditelné)
- ilustrovat rozdíly mezi mainstreamingem věku, stárnutí a opatřeními pro starší populaci
- ukázat typ politik a opatření vhodných pro mainstreaming

Přínos reflektovaný účastníky:

- vyjasnění principu mainstreamingu
- práce s reálným materiálem

Průběh cvičení:

V první reakci na dotaz přednášející, jaké události frekventanty v denním tisku zaujaly, zaznívaly události přímo spojené se starší populací (např. stavba penzionu pro seniory). Na druhou výzvu, jaká z událostí by mohla být věkově relevantní, přestože tak nebyla představena, frekventanti znovu začali prohlížet novinové zprávy. Přednášející potom nabídla článek referující o třídění odpadu, na kterém ilustrovala proces hodnocení (dopadu) opatření a použití nástrojů mainstreamingu věku.

Příklad možného řešení, jak bylo navrženo v průběhu cvičení:

Vybrané téma - politika: separace ekologického odpadu

- Jaký je věkový profil těch, kdo odpady v domácnostech třídí a těch, kteří nikoliv? Nejsou některé věkové skupiny podreprezentovány ve skupině, která se chová ekologicky?
- Pokud jsou to senioři - jaké jsou možné překážky ekologického chování? → konzultace se zástupci seniorů (např. Rada seniorů při obecním úřadě); anketa; → nedostatečná informovanost; informace nejsou pro seniory srozumitelné, sběrová místa nejsou lehce dostupná, kontejnery nejsou dobře označeny, nejdou lehce otevřít, senioři potřebují pomoc s odvozem, malá osvěta obecně...
- Zvážení možností zlepšení informovanosti a zdůraznění důležitosti ekologického chování → letáčky do schránek, beseda s veřejností s promítnutím filmu, beseda v klubu důchodců, beseda ve sdružení zahrádkářů.
- Odstranění bariér → není obecní vyhláška pro svoz odpadu nějakým způsobem nevýhodná pro seniory?
- Není zde příležitost pro aktivizaci seniorů nebo starších pracovníků? → nebylo by možné vyřešit problém zvyšující se nezaměstnanosti starších pracovníků zřízením ekologické dílny na separaci odpadu? Nelze z výnosů dílny dotovat vzdělávací akci na zvýšení ekologického povědomí?
- Jaké výhody nám jako obci plynou ze zlepšení managementu odpadů? → zlepšení životního prostředí, nižší dotace na svoz smíšeného domácího odpadu, větší prestiž, zvýšení atraktivity lokace...
- Je to příležitost pro snížení věkové segregace, resp. příležitost pro zvýšení vzájemné komunikace mezi generacemi? Jak je možné zapojit mladou generaci do vzdělávání seniorů v ekologických otázkách?
- Není možné se poučit z dobré praxe v sousední obci, kde lidé třídí odpad bez rozdílu věku? Pokud my vytváříme dobrou praxi, jakým způsobem o tom budeme informovat ostatní obce?

5.3 Cvičení 3: Simulované jednání městské rady

Scénář cvičení:

Účastníkům byly náhodně rozdány jmenovky (lepící štítky), kde každá jmenovka byla označena jednou ze dvou barev a jedním ze tří symbolů. Barvy označovaly příslušnost ke skupině (radě města) a měly pomoci rozdělit skupinu účastníků do dvou menších skupin. Symboly označovaly příslušnost k věkové kategorii - děti a mládež, střední věk, senioři - a určily tak, zájmy které věkové skupiny bude daná osoba na jednání zastupovat. Každá ze dvou skupin (městských rad) měla vlastního mediátora, který diskusi sledoval a pomáhal v případě potřeby s jejím rozvojem. Skupina si zvolila svého zapisovatele, který později závěry jednání prezentoval před druhou skupinou.

Zadání pro obě skupiny bylo stejné: s přihlédnutím na limitovaný rozpočet města si zvolte jedno z předložených témat a na toto téma vypracujte osnovu

strategického dokumentu s využitím mainstreamingových postupů, zejména evaluačního seznamu (zde v kapitole 4.2.5). Na cvičení bylo vyčleněno 90 minut.

Jako ideový rámec pro výběr klíčových bodů a témat k řešení byl nabídnut koncept Světové zdravotnické organizace (WHO) „Věku přátelská města“ (*Age friendly cities* www.who.int/ageing/projects/age_friendly_cities/en/index.html). Koncept „Měst přátelských věku“ stojí na třech následujících pilířích:

- 1) **participace a zapojení** - vytváření pozitivního obrazu starších osob; dostupné a užitečné informace; dostupná doprava - veřejná i soukromá; inkluzivní příležitosti pro občanské, kulturní, vzdělávací a dobrovolnické zapojení; bezbariérové a podpůrné vnitřní a venkovní prostory;
- 2) **zdraví** - místa a programy pro aktivní odpočinek a socializaci (sdružování se); aktivity, programy a informace podporující zdraví, sociální a duchovní (spirituální) pohodu; sociální podpora; dostupné a přiměřené zdravotní služby; dobrá kvalita ovzduší a vody;
- 3) **bezpečí a nezávislost** - odpovídající a dostupné bydlení; dostupný design a produkty pro bezpečný domov; ulice a budovy „bez rizika“; bezpečné cesty pro řidiče a chodce; bezpečná a dostupná veřejná doprava; služby pro chod domácnosti a údržbu; podpora pečovatелů; dostupnost obchodů, bank, profesionálních služeb; podpůrná komunita a sousedství; bezpečí od násilí a viktimizace; veřejné informace a odpovídající tréninky; plány pro případ pohrom a odstraňování jejich následků; vhodné a dostupné příležitosti pro zaměstnání; flexibilní pracovní prostředí a systémy.

Cíl cvičení:

- zvýšit citlivost vůči věkově diferencovaným potřebám jednotlivců a skupin
- simulovat reálné vyjednávání mezi advokáty různých zájmů
- podpořit vzájemnou komunikaci a schopnosti vyjednávání
- seznámit účastníky s koncepty WHO „Zdravá města“ a „Města přátelská věku“

Přínos reflektovaný účastníky:

- zábavná forma učení
- možnost vžít se do role osoby v jiném věku, respektive do role osoby zastupující jinou věkovou skupinu
- spolupráce ve skupině

Průběh cvičení:

Jedna ze skupin si jako své téma k jednání zvolila téma vybudování pěší zóny uprostřed centra města.²⁵ Většina členů skupiny po krátké chvíli byla schopná se přesvědčivě vžít do předepsaných rolí, vytvořit aliance dle „věkové“ příslušnosti, prezentovat své návrhy a připomínky a vyjednávat kompromisy s ostatními členy „zasedání“.

Identifikovaný cíl: zlepšit životní prostředí města vytvořením pěší zóny.

²⁵ Druhá skupina zvolila nákup bezbariérových autobusů pro městskou hromadnou dopravu.

Úvaha nad implementací: jaké základní kroky bude potřeba provést pro toto opatření - **formální** (konzultace s občany, podnikateli a zástupci různých zájmových skupin; politická jednání a rozvaha nad rozpočtem); **praktické** (úprava dopravní obslužnosti, stavební úpravy); **finanční** (rozpočtová rozvaha)...

Relevantní data: nutno zjistit věkový profil obyvatel (zejména místních), jejich věkově specifické potřeby (zdravotní stav, potřebu pečovatelské služby), popsat základní infrastrukturu (např. dopravní obslužnost, obchody, lékařskou péči), požádat o spolupráci sociální a pečovatelskou službu (např. pro komunikaci se seniory); zjistit informace o podnikání v plánované pěší zóně, informace o turistickém ruchu...

Základní zjištění: výstavba pěší zóny není věkově nerelevantní, je potřeba provést detailní rozbor dopadu na různé věkové skupiny a zajistit řešení (kompenzaci) možných nerovností vznikajících z implementace tohoto opatření.

Příklady argumentů věkových skupin tak, jak vyvstávaly v diskusi:

Děti a mládež: pěší zónu vítají, ale zůstává obava před zajištěním bezpečnosti kvůli dopravě regulované dopravními výjimkami; je potřeba zajistit, aby nešlo jen o komerční zónu, ale také kvalitní prostor pro život, např. je nutné zajistit zeleň, odpočinkovou zónu (lavičky), dětské hřiště, vodní prvky, WC apod.

Střední věk: pěší zónu vítají, ale vyvstává problém s dopravní obslužností, navázkou zboží pro obchody, je potřeba ověřit, jakým způsobem bude mít změna organizace dopravy vliv na ekonomické výnosy z podnikání, zda nezpůsobí ztráty, jak případné ztráty eliminovat (např. dostupné odstavné parkoviště apod.).

Senioři: v zásadě pěší zónu vítají, ale výhrady mají zejména v místě bydlení senioři - omezení dopravy může představovat zhoršení jejich možnosti si zajistit základní služby - v místě není obchod s potravinami, je potřeba docházet příliš daleko (lékař apod.). Pečovatelská služba a další služby musí dostat výjimku k vjezdu. Pěší zóna musí být vybavena lavičkami pro odpočinek. Nesouhlasí s dětským hřištěm, protože bude způsobovat mnoho hluku a večer se tam budou scházet mladí „výrostci“ s pochybnými úmysly, což sníží bezpečnost dané lokality. Město bude muset dále regulovat nájemné nebo poskytovat kompenzační dávku, protože by se s danou změnou mohly změnit komerční ceny nemovitostí ...

I tato krátká diskuse v simulovaných podmínkách hry na „jako“ a „kdyby“ ukázala, jak různorodé mohou být zájmy různých věkových skupin determinované jejich rozdílnými rolemi a pozicemi v rámci životního cyklu. Účastníci v závěrečné diskusi velmi pozitivně hodnotili možnost vyzkoušet si roli osoby v „jiném“ věku v konfrontaci se zájmy ostatních skupin.

6. Obecné problémy

Mainstreamingová metoda se zdá být kvalitním nástrojem pro eliminaci nezákonné věkové diskriminace, pro propagaci rovných příležitostí a propagaci dobrých vztahů mezi osobami v různém věku, mezi různými generacemi a v neposlední řadě i mezi různými věkovými skupinami na jedné straně a zástupci veřejné správy na straně druhé. Jak se však ukazuje, je také nástrojem relativně náročným, a to jak na nutnou přípravu, tak na zdroje - lidské, finanční i časové. Následující seznam shrnuje některé z nejvýznamnějších omezení vyplývajících z řady reálných okolností. Seznam je částečně inspirován připomínkami Grovese (2005) a částečně vychází z debat v rámci kurzu IPVZ (viz výše a zpráva v příloze).

- Věkový mainstreaming (dále jen VM) jako metoda vyžaduje strategické plánování často **dlouhodobého charakteru**, oproti tomu řada problémů v praxi je řešena buďto „tak, jak přijdou pod ruku“ nebo jak se zrovna orientuje politická objednávka.
- VM nemůže fungovat bez dostatku kvalitních indikátorů - těch je v praxi ovšem často nedostatek, jejich zdroje nejsou známy, nebo odpovědní pracovníci nejsou dostatečně trénováni v jejich zpracování a interpretaci.
- Diskurz se stále ještě více soustředí na „ženy“ a „staré“, než na „gender“ a „věk“.
- Tam kde je užíván diskurz věkového a gender mainstreamingu, bývá gender postavený **proti** věku, nikoliv jako vzájemně doplňující se koncepty.
- V každodenní praxi je zřejmá tendence tyto koncepty „ztrácet“ pod návalem denní agendy. Je nutné kontinuální připomínání, dozdělování a následná pozornost věnovaná konceptům ze strany vedení.
- Je potřeba počítat s časovou náročností - je nutné si vyčlenit dostatečný čas a prvních několik měsíců se věnovat přípravě a orientaci v problému.
- S mainstreamingem je dobré začít „doma“ - pouze kvalitní věkově vyrovnané pracoviště může produkovat kvalitní věkově relevantní politiky.
- Hodnocení by mělo být pravidelné, jeho konkrétní plánování a načasování by mělo být součástí strategie.
- Týmová práce je základ větší stability výsledků.
- Jak tento nový pohled na plánování a uvažování o určitém opatření prosadit? A jak dosáhnout nezbytného **politického konsenzu**? Musí být dořešeny otázky, jak dosáhnout dostatečného obecného povědomí a vůle, zejména v politické rovině na komunální úrovni, aby principy mainstreamingu věku nebyly jen součástí politických dokumentů bez konkrétního dopadu.
- Jaké jsou možnosti metodické postupy zkrátit, odstranit zdlouhavost, bez rizika vynechání důležitého kroku? Jak překonat nedostatek kapacit a zvládnout nároky na koordinaci a facilitaci?
- Jak v kontextu mainstreamingu věku sjednotit strategie a koncepce různých, na sobě fakticky nezávislých magistrátních odborů - potřeba závazné a obecnější koncepce, která by v sobě měla zahrnutou i metodu mainstreamingu.

6. Obecné problémy

- Jak zapojit subjekty těchto zájmů - např. seniory, jak je efektivně zainteresovat na tvorbě řešení a jak vytvořit opravdu funkční partnerství mezi veřejností a veřejnou správou?
- VM je velmi citlivý na politické a organizační změny. Jak tedy lze zajistit kontinuitu naší práce když odcházíme z úřadu? Zejména, když je výměna vedena po politické linii?
- Problematická je také existence „kultury křivdy“. Ta vyvstává, když zaměstnanec či úředník cítí, že by byl spíše penalizován, pokud by se o nějaký projekt za dosažení rovnosti pokusil a neuspěl, než když nebude dělat nic.

7. Závěry

Mainstreaming stárnutí, respektive věku, jako technika citlivá na variabilní potřeby osob v různých fázích životního cyklu, může bezesporu přispět k vytvoření spravedlivější společnosti přátelské ke každému věku. Nepochybně však musí být splněna první podmínka pro využití této metody a tou je politická vůle postupující všemi úrovněmi veřejné správy (Cheshire 2006). Kompetentní veřejná reprezentace, ale i veřejnost sama, musí dojít k přesvědčení, že investovat úsilí, respektive čas a peníze do inkluze a participace (nejen) starších lidí se vyplatí. Dosáhnout udržitelného rozvoje české společnosti je možné jen při respektu zájmů všech skupin a mezigeneračnímu přístupu v tvorbě politik. Tyto politiky musí být bezpodmínečně uchopeny jako interdisciplinární a destigmatizovány jako sociální problém s existenčním podtextem. (Ne)problematizující paradigmatu veřejné správy jsou již leckde popsána (např. in Mullan 2002 aj.) a mainstreaming věku a stárnutí může být jejich efektivním nástrojem.

Je důležité, aby se věkový mainstreaming (tj. jeho propracovaná metodika) stal součástí tvorby komunitních plánů a strategií obcí, měst a krajů a nezůstával pouze na úrovni nadnárodních a národních, respektive vládních prohlášení a nařízení. Věkový mainstreaming ve veřejné politice se může inspirovat jak ve známějším gender mainstreamingu či mainstreamingu sociálního začleňování, tak v propracované metodice komunitního plánování, kde je i věkové hledisko latentně obsaženo.

V případě politik se jejich tvůrci zajímají především o jejich celkovou účinnost, zatímco za její exekuci zodpovídají zaměstnanci veřejné správy a poskytovatelé služeb v rámci dané politiky. Tvůrci iniciují a navrhují politiky, které nestojí v politickém procesu izolovaně, ale jsou obvykle součástí širší strategie a jsou komplementární. Jejich realizace se pak odehrává dle administrativních rozvrhů exekutivních struktur. Poskytovatelé služeb působící v rámci politiky jsou pak posledním mezistupněm mezi politikou a její cílovou skupinou (Lepší...2006). Mainstreaming se v různých formách může uplatnit na všech těchto úrovních. V zásadě ovšem platí, že cílené politiky nejsou mainstreamingem, i když k němu mohou vést, stejně jako jím nejsou obecné politiky, které se nevztahují k centrálnímu problému.

Má však vůbec smysl zatěžovat už tak značně rozvětvený a často přetížený systém veřejné správy další a relativně náročnou metodikou? Na tuto otázku není možné zcela jednoznačně odpovědět. Faktem ale zůstává, že Česká republika se k aplikaci této metody zavázala přistoupením k mezinárodním plánům přípravy na stárnutí a i v Národním programu přípravy na stárnutí 2003 - 2005 figurují paragrafy, které mainstreaming věku a stárnutí předpokládají, byť jej tak nemusí explicitě formulovat.

Poměr nákladů a výnosů aplikace této metody pravděpodobně ověří až praxe a čas. Naším cílem v této zprávě bylo poskytnout první přehled základních definic mainstreamingu, jeho předpokladů a nejvyužívanějších metod. I přes možnost otestovat tento nástroj v téměř experimentálních podmínkách, se jedná stále o práci teoretickou a přehledovou. Bude však zajímavé sledovat vývoj veřejné správy spolu s efekty stárnutí demografické struktury české společnosti, které se budou stávat více a více viditelnými. Možná, že rozdíly v míře a způsobu vyrovnávání se s těmito změnami, které budeme pozorovat třeba mezi jednotlivými kraji, obcemi či komunitami, budeme moci připsat právě úspěšné aplikaci (či naopak absenci) přípravných procesů s využitím mainstreamingu věku a stárnutí.

Literatura

Age and the workplace. A guide for employers.. Advisory, Conciliation and Arbitration Service. London. [on-line] 2006. [cit. 14-6-2007]. Dostupné z: <http://www.acas.org.uk/media/pdf/s/3/Age_and_the_Workplace.pdf>

Bacchi, L. C. *The Politics of Affirmative action, Women, Equality and Category Politics*. London: SAGE Publications, 1996. In Střílková, I. Dilemata pozitivní diskriminace a gender mainstreaming jako možné řešení, [online] 2006. [cit. 2-6-2006]. Dostupné z: <www.genderonline.cz/rservice.php?akce=tisk&cisloclanku=2006020603>.

Bytheway, B. *Ageism*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press, 1995.

Calasanti, T.M. - Slevin, K.F. - King, N. Ageism and Feminism: From 'Et Cetera' to Center. *NWSA Journal*, 2006, 18 (1), s. 13-30.

Capacity Building of Civil Society dealing with Anti-Discrimination. Combating Diskrimination. A Trainig Manual. 2005 [on-line] [cit. 26-10-2006]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/employment_social/fundamental_rights/pdf/civil/train_en.pdf> (angl.) <http://ec.europa.eu/employment_social/fundamental_rights/pdf/civil/trainman_cs.pdf> (český draft).

Clark, S. *Tvorba vize komunity. Příručka pro společné plánování udržitelného rozvoje komunit*. Brno: Nadace Partnerství, 2004.

Disman, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 1993.

Ehrenbergerová, L. Stáří v populárně naučné literatuře – interpretativní analýza. *Sociologický časopis*, 2002, 38 (5), s. 607 – 619.

Elmore, R. Backward mapping. *Political Science Quarterly*, 1979 (94), s. 601-616. In Hudson, J., Lowe, S. *Understanding the policy process. Analysing welfare policy and practice*. Bristol: The Policy Press, 2004.

Evers, H. *Ageing and Mass Media – Wake up and smell the demographics: silver wave swells*. Pracovní materiál, [on-line] 1997. [cit. 14-6-2007]. Dostupné z: <www.npoe.nl/doc/Age_into_Focus_English%20txt.pdf>.

Giddens, A. *Třetí cesta*. Praha: Mladá fronta, 2001.

Giddens, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999.

Groves, L.A. *Country evaluation of the age and gender mainstreaming pilot project - Ecuador*. Geneva: UNHCR, 2005.

Guun, L.A. Why is perfekt implementation so difficult? *Management Services in Goverment*, 1978 (33), s. 169 – 176. In Hudson, J., Lowe, S. *Understanding the policy process. Analysing welfare policy and practice*. Bristol: The Policy Press, 2004.

Hill, M. *The policy process in the modern state*. London: Prentice Hall, 1997. In Hudson, J., Lowe, S. *Analysing welfare policy and practice*. Bristol: The Policy Press, 2004.

Hodnocení některých sociálních podmínek v ČR. Tisková zpráva. CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR, [online] 2007. [cit. 12-6-2007]. Dostupné z: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100682s_eu70510.pdf>

How to do a race equality impact assessment. Commission for Racial Equality 2005-2007. [on-line] 2005. [cit. 14-6-2007]. Dostupné z: <<http://www.cre.gov.uk/duty/reia/how.html>>

Hudson, J. - Lowe, S. *Understanding the policy process. Analysing welfare policy and practice*. Bristol: The Policy Press, 2004.

Cheshire, M. *Mainstreaming Age Equality in Wales*. Příspěvek přednesený na konferenci IFA 8th Global Conference, Kodaň, Dánsko 2.6.2006.

Informace o plnění Národního programu přípravy na stárnutí na období let 2003 – 2007. [online] 2006. [cit. 12-6-2007]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/3025>>.

Jamieson, A. *Review of Activities on Ageing in Europe*. [online] 2004. [cit. 12-6-2007]. Dostupné z: <http://www.coe.int/t/dg3/youthfamily/personnes_agees/review_en.asp>.

Jamieson, A. - Victor, C. d.). *Researching ageing and later life. The practice of social gerontology*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press, 2002.

Kalvach, Z. *Stáří: pojetí geriatrického pacienta a jeho problémů v ošetrovatelské praxi*. Praha: Galén, 2006.

Kalvach, Z. et al. *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada, 2004.

Kubešová, H. Gerontologie-geriatrie, historie a současnost na lékařské fakultě MU. *Universitás*, 2006, 39 (4), s. 16-20.

Kučera, M. Sociální důsledky stárnutí obyvatelstva České republiky. *Demografie*, 2002, 44 (1), s. 38-40.

Lawton, M.P. - Herzog, A.R. *Special Research Methods for Gerontology*. Amityville, NY: Baywood Pub Co, 1989.

Lenda-Chaloupková, H. *Moje obec, moje město – věc veřejná. Techniky k zapojování veřejnosti do místních plánovacích procesů*. Brno: Nadace Via, 2000.

Lepší politiky, lepší výsledky – prosazování mainstreamingu sociálního začleňování. Praha: Pracovní materiál MPSV, 2006. Originál v anglickém jazyce dostupný [online] [cit. 12- 6- 2007] <www.europemsi.org/media/pdf/msi_book.pdf>.

Lipovetski, G. *Éra prázdnoty*. Praha: Prostor, 1993.

Mackay, F. - Bilton, K. *Learning from experience: Lessons in mainstreaming equal opportunities*. Edinburgh: Scottish Executive Social Research, [on-line] 2003. [cit. 12-6-2007]. Dostupné z: <<http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/47095/0025589.pdf>>.

Madlen, K. *Utváření místa. Příručka k vytváření kvalitních veřejných prostranství*. Brno: Nadace Partnerství, 2003.

Madrid International Plan of Action on Ageing (MIPAA) 2002. Report of the Second World Assembly on Ageing. Madrid, 8-12 April 2002 [online] 2002. [cit. 2-6-2006]. Dostupné např. na: <www.mpsv.cz/files/clanky/1205/madrid.pdf> (česky) nebo z <www.monitoringris.org/documents/norm_glob/mipaa.pdf> (angl.).

Mareš, P. Senioři a politika. *Sociologický časopis*, 1998, 34 (3), s. 321-337.

Mullan, P. *The Imaginary Time Bomb. Why an Ageing Population is Not a Social Problem*. London: I.B.Tauris, 2002. (1.vydání 2000).

Národní akční plán sociálního začleňování na léta 2004 - 2006. MPSV ČR. [online] 2004. [cit. 2-6-2006] Dostupné na: <www.mpsv.cz/files/clanky/1102/NAPSI_cz.pdf>.

Nawrath, M. (ed.). *Plánovací víkend. Příručka pro společné plánování veřejných prostranství*. Brno: Nadace partnerství, 2003.

Ney, S. *The ActiveAge Project – Synthesis Report. The ActiveAge Project*. [online] 2004. [cit. 12-6-2007] Dostupné na: <<http://www.iccr-international.org/activage/docs/activage-wp1-synthesis.pdf>>.

Pácl, P. Senioři jako čtenáři, posluchači a diváci hromadných sdělovacích prostředků. *Sociologický časopis*, 1998, 34 (3), s. 339-346.

Pavlík, Z. - Kučera, M. (eds.) *Populační vývoj České republiky 1990 - 2002*. Praha: Katedra demografie a geodemografie PŘF UK, 2002.

Petrusek, M. Skupina společenská. In *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996, s. 994 – 996.

Program přípravy na stáří v ČSSR. Metodická pomůcka k realizaci usnesení vlády, ČSSR č. 156/1983 o Hlavních směrech rozvoje péče o staré občany v ČSSR do Roku 1990. *Sociální politika*, 1985, 11(4): příloha.

Průvodce procesem komunitního plánování sociálních služeb. Příručka MPSV. MPSV [online] 2004. [cit. 12-6-2007]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/849>> a jako pdf soubor též <http://www.komplan.cz/soubory/procesy_kp.pdf>.

Předkládací zpráva k Informaci o plnění Národního programu přípravy na stárnutí na období let 2003 až 2007. MPSV [online] 2006. [cit. 12-6-2007]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/3027>>.

Příloha: Informace o plnění priorit a opatření Národního programu přípravy na stárnutí na období let 2003 až 2007 na regionální a místní úrovni. MPSV [online] 2006. [cit. 12.6.2007]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/30278>>.

Rabušic, L. Časové aspekty českého důchodového věku. *Sociologický časopis*, 1998, 34(3), s. 267-284.

Rabušic, L. *Stárnutí populace jako pohroma, nebo jako sociální výzva. Zamyšlení nad některými souvislostmi populačního stárnutí*. Praha: VÚPSV, 2002.

Regional Implementaion Strategy of Madrid International Plan of Action on Ageing 2002. (RIS MIPAA). UNECE Ministerial Conference on Ageing, Berlin, 11-13 September 2002. [online] 2002. [cit. 2.6.2006] Dostupné na <www.monitoringris.org/documents/norm_reg/unece-ris.pdf> (angl.) nebo z <www.un.org>, a na <www.mpsv.cz/files/clanky/1206/konference.pdf> (česky).

Sedláková, R. - Vidovičová, L. *Mediální analýza obrazu seniorů*. [online] 2006. [cit. 12-6-2007]. Dostupné z: <www.spvg.cz/default.asp?id=4>.

Sidorenko, A. - Walker, A. The Madrid Intrnational Plan of Action on Ageing: from conception to implementation. *Ageing and Society*, 2004, 24, s. 147 - 165.

Slatter, R. *The psychology of growing old: looking forward*. Buckingham: Open University Press, 1995.

Stanovy Rady seniorů České republiky. [online] [cit. 23-8-2007]. Dostupné z: <<http://www.rscr.cz/Stanovy.htm>>.

Střílková, I. Dilemata pozitivní diskriminace a gender mainstreaming jako možné řešení. [online] 2006. [cit. 12-6-2007]. Dostupné z: <www.genderonline.cz/rservice.php?akce=tisk&cisloclanku=2006020603>.

Suchomelová, M. - Vidovičová, L. *Služby zaměstnanosti pro klienty-starobní důchodce v zemích EU a vybrané problémy v kontextu ČR*. Praha, Brno: VUPOSV, 2005.

Uhlenberg, P. Introduction: Why study age integration? *The Gerontologist*, 2000, Vol.40 (3), s. 261-267.

United Nations General Assembly. A/RES/60/135 [online] 2006. [cit. 12-6-2007]. Dostupné z: <http://www.monitoringris.org/documents/norm_glob/a-60-135.pdf>.

Venne, R. (a). *Mainstreaming the concerns of older persons into the social development agenda*. United Nations, Programme on Ageing. [online] 2005. [cit. 2-6-2006] Dostupné z: <www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/positionpaper.pdf>.

Venne, R. (b). *The Framework for Monitoring, Review and Appraisal of the Madrid International Plan of Action on Ageing*. [online] 2005. [cit. 2-6-2006]. Dostupné z: <http://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/MIPAA_frmwrk.pdf>.

Vidovičová, L. *Podklady pro českou verzi Diversity Manual*. Brno: FSS MU, 2006. Nепublikovaný rukopis.

Vodovičová, L. - Rabušic, L. *Věková diskriminace - ageismus: úvod do teorie a výskyt diskriminačních přístupů ve vybraných oblastech s důrazem na pracovní trh*. Praha, Brno:VÚPSV, 2005.

Vidovičová, L. - Gregorová, E. Age mainstreaming jako nástroj politického začleňování. In Sirovátka, T. (ed.). *Sociální vyloučení a sociální politika*. CD-část. Brno: VÚPSV, FSS MU, 2006. [CD ROM].

Vidovičová, L. - Rabušic, L. *Senioři a sociální opatření v oblasti stárnutí v pohledu české veřejnosti. Zpráva z empirického výzkumu*. Praha, Brno: VÚPSV, 2003.

Walker, A. The Economic Burden of Ageing and the Prospect Intergenerational Conflict. *Ageing and Society*, 1990, 10 (4), s. 377-396.

Wates, N. *Akční plánování*. Brno: Nadace Partnerství, 1999.

Weber, M. *Autorita, etika a společnost: pohled sociologa do dějin*. Praha: Mladá fronta, 1997.

Příloha

Zpráva o kurzu

Ve dnech 7. - 8. 11. 2006 se v Praze konal kurz Školy veřejného zdravotnictví Institutu pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví (IPVZ) s názvem „**Podpora zdravého stárnutí - age mainstreaming a práce s komunitou**“ (koordinátorkou kurzu byla PhDr. Hana Janečková). Kurz byl určen pro pracovníky veřejné správy a samosprávy, pro sociology a sociální a zdravotnické pracovníky, kteří mají možnost ovlivnit rozhodování týkající se starší populace na lokální a regionální úrovni a rozvíjet programy podpory zdraví seniorů.

Cílem jedné z částí kurzu věnované mainstreamingu věku a stárnutí, lektorované Mgr. Lucií Vidovičovou (ve spolupráci s Mgr. Evou Gregorovou), bylo seznámit zainteresované pracovníky nejen s konceptem věkového mainstreamingu na teoretické úrovni, ale také s jeho praktickým využitím při řešení konkrétních úkolů. Dalšími tématy kurzu byly: transformace pobytových sociálních služeb (lektorovali Mgr. Tereza Kloučková a Ing. Alfred Richter) a podpora zdraví seniorů (lektoroval MUDr. Zdeněk Kalvach).

Na kurzu se sešlo třináct účastníků - dvanáct žen a jeden muž, který absolvoval jen úvodní část kurzu. Účastnice byly převážně zaměstnankyně z řad domovů důchodců, sociálních odborů magistrátů, pečovatelských služeb, Zdravotního ústavu, Červeného kříže apod. Dvě účastnice (jedna zaměstnankyně ministerstva práce a sociálních věcí a druhá zaměstnankyně magistrátu města Brna) se orientovaly v obecné problematice mainstreamingu a mainstreamingu sociálního začleňování, ostatní se - dle provedené ankety - s těmito koncepty dosud nesetkaly.²⁶

V první části kurzu byl představen v úvodní prezentaci koncept věkového mainstreamingu a mainstreamingu stárnutí a poté byly účastníkům nastíněny základní metody zapojení seniorů do rozhodovacích procesů, práce s médii, s demografickými údaji a práce s informačními zdroji. Součástí tohoto bloku bylo i praktické cvičení - analýza mediální zprávy.

V druhé části kurzu, která se uskutečnila následující den, byly zopakovány základní principy mainstreamingu věku, proběhlo druhé praktické cvičení týkající se aplikace věkového mainstreamingu na opatření vzešlé z diskuze nad aktuálními mediálními zprávami a dále byla pozornost věnována důležitosti a významu této metody ve veřejné politice a veřejné správě. V tomto kontextu byly také posluchačky seznámeny s nejvýznamnějšími mezinárodními dokumenty a se závazky, které z těchto dokumentů vyplývají. Následně byl představen krok po kroku ideální proces aplikace a využití mainstreamingu věku ve veřejné správě a zejména „pomůcky“ a nástroje pro evaluaci nových nebo i starých politik, programů a opatření rozložené do následujících kroků:

1. screening (identifikace cílů politiky, úvaha nad implementací, relevantní data a demografické údaje);

²⁶ Anketa zjišťovala, zda se účastnice setkaly s následujícími pojmy a koncepty: mainstreaming, gender mainstreaming, mainstreaming sociálního začleňování, age mainstreaming, hodnocení dopadu politik, komunitní plánování. Cílem ankety bylo také mj. zjistit, jaké jsou nejběžnější problémy, se kterými se účastnice kurzu setkávají ve své každodenní praxi (nejčastěji se objevovala témata z oblasti seniorské a pečovatelské problematiky, ale také i z oblasti komunitního plánování, a to zejména sociálních služeb).

2. hodnocení (zvážení a hodnocení dopadu politiky, formální konzultace, implementace, monitorování a hodnocení důsledků, publikování výsledků hodnocení dopadu).

Na základě představených informací pak bylo v další části kurzu uskutečněno poslední praktické cvičení - simulace rozhodování správního orgánu s využitím metod věkového mainstreamingu. Účastnice kurzu byly proto rozděleny do dvou skupin, každá pod vedením jedné lektorky. Cílem každé skupiny, která byla formálně rozdělená na zástupce různých věkových skupin, bylo vybrat strategický projekt rozvoje města a pomocí metodiky věkového mainstreamingu provést screening a hodnocení dopadu projektu. Následným úkolem každé skupiny pak byla prezentace a obhajoba svého projektu před druhou skupinou.

Závěrečným bodem této části kurzu byla diskuse k možnostem praktického využití získaných informací, přičemž se ukázalo, že účastnice nejvíce uvažují nad nedostatečnou politickou vůlí, která je spojená s nedostatečným povědomím o této problematice, a také nad náročností této metody na čas a zdroje. Celkově se účastnice shodly na užitečnosti a přínosu této, pro ně nové, metody, která posouvá stávající uvažování nad určitými problémy novým směrem. Přes tuto přiznanou užitečnost některé účastnice vyjádřily svoji pochybnost nad možnostmi zavedení metody do praxe.²⁷

Inventura „věkového zdraví“ ve firmě:

Účel: Tyto otázky jsou určeny pro „nastartování“ procesu plánování a promýšlení skrze věkové hledisko. Odpovědi na tyto otázky by Vám měli říci a:

- zda jsou některá klíčová rozhodnutí ovlivněna věkem
- zda Vaše personální politika přitahuje všechny relevantní osoby v lokální komunitě.

Dotazník:²⁸

- 1) Podívejte se na vaše záznamy o zaměstnancích a vytvořte si věkový profil Vašich zaměstnanců – vložte intervaly 16 - 21, 22 - 30, 31 - 40, 41 - 50, 51 - 60, 60 - 65, 65 + (tyto intervaly jsou pouze ilustrativní, můžete si zvolit vlastní tak, aby odpovídaly situaci ve Vaší firmě) Porovnejte získaný profil s daty, která jsou k dispozici na základě sčítání obyvatelstva, která jsou k dispozici na stránkách Českého statistického úřadu (www.czso.cz). Co jste zjistili?
- 2) Podívejte se na žádosti o zaměstnání, které v poslední době přicházejí do Vaší firmy a porovnejte je s věkovým profilem firmy. Neutíkají Vám někde potencionální talenty?
- 3) Máte explicitě definovanou politiku respektu k rovnosti a různosti, která je viditelně podporovaná vedením? **Ano/Ne**
- 4) Vzděláváte své zaměstnance, aby rozpoznali a uměli se bránit proti věkové diskriminaci? **Ano/Ne**

²⁷ Přípomínky, které na toto téma zazněly, jsou zahrnuty v kapitole 6 Obecné problémy při provádění metody mainstreamingu věku a stárnutí.

²⁸ Správná odpověď na otázku je zvýrazněná tučně.

- 5) Používáte věk jako faktor při přijímání, výběru, vzdělávání nebo rozvoji zaměstnanců? **Ano/Ne**
- 6) Nabízíte variabilní a alternativní možnosti výkonu práce (např. částečné úvazky, flexibilní pracovní dobu apod.) bez ohledu na věk zaměstnance či zaměstnankyně? **Ano/Ne**
- 7) Jsou Vaši manažeři obeznámeni s tím, jaké chování je definováno a jaké může být vnímáno jako přímá a nepřímá diskriminace a jak je definováno obtěžování na základě věku? **Ano/Ne**
- 8) Máte akční plán, který zajišťuje, že Vaše postupy, plány a směrnice jsou v souladu s nejnovější antidiskriminační legislativou? **Ano/Ne**

Praktický nástroj pro ohodnocení dopadu věkového zkreslení ve firemních opatřeních a politikách

Účel: Nástroje pro screening jsou vytvořeny, aby měřily dopad politik a procesů na různé (věkové) skupiny lidí. Mohou pomoci k informovanému plánování a rozhodování.

Zeptejte se nad politikou/opatřením/směrnicí:

- Jaký je účel tohoto opatření?
- Čeho má dosáhnout?
- Mohou mít některé věkové skupiny z tohoto opatření výhody? Pokud ano, jsou některé věkové skupiny, které mohou být tímto opatřením znevýhodněny? Jak?
- Jaké jsou rozdíly a nevýhodné dopady (jestliže nějaké) podle věkových skupin?

Abyste mohli zodpovědět předcházející otázky, budete se muset podívat na:

- **přehledová statistická data** (viz otázka 1 v dotazníku výše) - pro tento záměr je účelné vést statistiku - věkový profil stávajících zaměstnanců, ale také věkový profil:
 - osob, které se o práci ucházely (a které z nich byly úspěšné),
 - zaměstnanců žádajících o další vzdělávání a trénink (a těch, kteří se jej zúčastnili),
 - u žádostí o povýšení (a evidenci těch úspěšných),
 - zaměstnanců, kteří podstoupili kárné či disciplinární řízení (a jaké byly jeho výsledky),
 - zaměstnanců, kteří firmu opouštějí (a jakými kanály).

Tyto strohé číselné informace je možné doplnit různými anketami a dotazníky mezi zaměstnanci; konzultacemi se zaměstnanci, konzultacemi s odborovými organizacemi apod.

- krátké (anekdotické) vhledy managementu a zástupců zaměstnanců o tom, jakým způsobem daná politika či opatření funguje v praxi;

- výsledky výzkumů postojů a spokojenosti, výsledky diskusí ve skupinách (tzv. focus groups), výstupní pohovory a další zdroje informací, které Vás mohou zajímat a obohatit;
- to, co funguje jinde a proč - pomocí srovnání dostupných dat či konzultací s úspěšnými podnikatelskými skupinami, zaměstnaneckými organizacemi, literaturou, internetovými zdroji apod.

Tento proces by vám měl poskytnout důkazy o tom, jestli má Vaše politika či opatření různé dopady na různé věkové skupiny zaměstnanců. Je důležité si zapamatovat, že ne všechny nalezené rozdíly jsou nezbytně „špatné“. Je potřeba si zodpovědět otázku: „Je ospravedlnitelné v této politice/praxi/opatření... pokračovat“ ?

Myslíme si, že je příkladem dobré praxe, pokud tento postup hodnocení dopadu provádíte v organizaci otevřeně. Je to znak Vaší snahy či přímo vůle a oddanosti boji proti nelegální věkové diskriminaci.

(Zpracováno dle: „Age and the workplace“ 2006. Dostupné online na:

http://www.acas.org.uk/media/pdf/s/3/Age_and_the_Workplace.pdf)

Age proofing toolkit

Spolu s touto zprávou si můžete stáhnout i českou verzi příručky

„Age proofing toolkit - příručka pro strategii pro demografické stárnutí“ (http://www.mpsv.cz/files/clanky/4276/ageing_toolkit_czech.pdf). Jedná se o pomůcku vyvinutou ve spolupráci Age Concern (www.ageconcern.co.uk) a Výboru regionů Evropské unie (<http://www.cor.europa.eu/>). Je to pracovní, volně šiřitelný materiál, který si můžete vytisknout v potřebném počtu kopií a využívat jej jako zápisník například při tvorbě nebo hodnocení politiky apod. Shrnuje postupy hodnocení strategických dokumentů z pohledu (vyššího) věku a je tak možnou alternativou vůči evaluačním seznamům popsáným v této zprávě.